

**T. C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
HUKUK TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ HUKUKİ STATÜSÜ VE
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAKLARINDA YAŞANAN
YENİLİKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmad Shakib RAHMANI

BURSA - 2023

**T. C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
HUKUK TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ HUKUKİ STATÜSÜ VE
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAKLARINDA YAŞANAN
YENİLİKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmad Shakib RAHMANI

Dr.Öğr. Üyesi AYBARS PAMİR

BURSA - 2023

TEZ ONAYI

T. C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı'nda 701980011 numaralı Ahmad Shakib RAHMANI'nin hazırladığı "Osmanlı Devleti'nde Kadının Hukuki Statüsü ve Cumhuriyet Döneminde Kadın Haklarında Yaşanan Yenilikler" konulu (Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi / Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/.... / 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Osmanlı Devleti'nde Kadının Hukuki Statüsü ve Cumhuriyet Döneminde Kadın Haklarında Yaşanan Yenilikler" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ahmad Shakib RAHMANI

Öğrenci No: 701980011

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Programı:

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı
Üniversite
Enstitü
Anabilim Dalı
Bilim Dalı
Tezin Niteliği
Sayfa Sayısı
Mezuniyet Tarihi
Tez Danışmanı

Ahmad Shakib RAHMANI
Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku
Hukuk Tarihi
Yüksek Lisans Tezi
V+78

Dr.Öğr. Üyesi AYBARS PAMİR

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ HUKUKİ STATÜSÜ VE CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADIN HAKLARINDA YAŞANAN YENİLİKLER

Kadın ve erkeğin toplumsal yapı içerisinde farklılaşmasının yoğun şekilde yaşandığı toplumlardan biri Osmanlı toplumu olmuştur. Osmanlı Devleti Türk kültürünün yanı sıra Arap ve İran kültürü etkisi altında İslamiyet inancı ile yönetilmiştir. Köken ve değerlerini bu iki topluluktan alan merkezî ve ataerkil bir toplumsal örgütlenme ile dikkat çekmektedir. Kadına olan bakış açısı da bu çerçevede şekillenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti çağdaş medeniyetler seviyesinde bir ülke olma adına önemli gelişmelere ve değişimlere gereksinim duymuştur. Bu anlamda birçok reform hareketi gerçekleştirilmiştir. Çağdaşlaşmanın en önemli unsuru olarak da mevcut düzen içerisinde yer alan eşitsizliklerin yok edilmesi ön plana çıkarılmıştır. Atatürk, gerçekleştirdiği tüm devrimlerinde bu noktaya büyük önem vermiştir.

Tezimiz tarihi süreç içerisinde Türk kadınının hukuki statüsünü, Eski Orta Asya Türk devletlerinden başlayarak Cumhuriyet dönemi'ne kadar incelemeyi hedef almıştır.

Anahtar Sözcükler: *Türk Kadını, Kadın Hakları, Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi, Cumhuriyet Dönemi, Atatürk.*

ABSTRACT

Name nad Surname:	Ahmad Shakib RAHMANI
University	Bursa Uludag University
Institution	Social Science Institution
Field	Public Law
Branch	History of Law
Degree Awarded	Master
Page Number	V+78
Degree Date	
Supervisor	Dr.Öğr. Üyesi AYBARS PAMİR

THE LEGAL STATUS OF WOMEN IN THE OTTOMAN EMPIRE AND THE INNOVATIONS IN WOMEN'S RIGHTS IN THE REPUBLIC OF TURKEY

One of the societies in which the differentiation of women and men in the social structure was intensely experienced was the Ottoman society. The Ottoman Empire was governed by the belief of Islam under the influence of Arab and Iranian culture as well as Turkish culture. It draws attention with a central and patriarchal social organization that takes its origins and values from these two communities. The perspective towards women is also shaped within this framework.

The Republic of Turkey, which was established under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk after the collapse of the Ottoman Empire, needed important developments and changes in order to become a country at the level of contemporary civilizations. In this sense, many reform movements have been carried out. The most important element of modernization is the elimination of inequalities in the current order. Atatürk gave great importance to this point in all his reforms.

Our thesis aims to examine the legal status of Turkish women in the historical process, starting from the Old Central Asian Turkish states until the Republican period.

Keywords: *Turkish Women, Women's Rights, Ottoman Empire, Tanzimat Period, Republic Period, Atatürk.*

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
RESİMLER LİSTESİ	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği	4
1.2. Kadın Haklarının Tarihinde Önemli Aşama: Duygu Bildirgesi	10
1.3. Uluslararası Hukuk ve Kadın Hakları	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ HUKUKÎ STATÜSÜ	19
2.1. Osmanlı Kadını ile İlgili Literatür.....	20
2.2. Klasik Dönemde Osmanlı Hukukunda Kadın.....	21
2.3. Osmanlı Hukuku'nda Önemli Başlangıç: Zina	24
2.4. Osmanlı Aile ve Sosyal Yaşantısında Kadın	28
2.5. Osmanlı Modernizasyonu	38
2.6. Reform Döneminde Kadının Yükselen Statüsü: Eğitim ve Sanat	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADININ HUKUKÎ STATÜSÜ VE KADIN HAKLARINDA YAŞANAN YENİLİKLER.....	44
3.1. Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Kadını	44
3.2. Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını	48
3.2.1. Cumhuriyetin İlanı ile Birlikte Türk Kadınının Hukukî Statüsü	51
3.2.2. Cumhuriyet'in İlanı ile Birlikte Türk Kadınının Eğitim Hakları	54
3.2.3. Cumhuriyetin İlanı ile Birlikte Türk Kadınının Sosyal Hayat İçerisindeki Yeri ..	55
3.3. 1980 Sonrası Türk Kadını	56
3.4.1. Türkiye'de Kadın Haklarına Yönelik Anayasal Düzenlemeler: 1982 Anayasası...	60
3.4.1.1. Kanun Önünde Kadın – Erkek Eşitliği	60
3.4.1.2. Sosyo-Ekonomik Haklar ve Ödevler	60
3.4.1.3. Uluslararası Anlaşmalarda Yer Alma	61
3.4.1.4. Yeni Türk Medenî Kanunu'nda Yapılan Düzenlemeler	61
3.4.1.5. Türk Ceza Kanunu Kapsamında Gerçekleştirilen Düzenlemeler	63
3.5. Türkiye'de Çalışma Mevzuatında Kadın Hakları Konusunda Yapılması Beklenen Düzenlemeler	64
3.6. Türkiye'de Kadın ve Aile Politikalarının Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Kurum ve Kuruluşlar.....	65

3.6.1. Aile Araştırma Kurumu.....	65
3.6.2. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.....	66
3.6.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu	66
3.6.4. Hükümet Programlarında Kadın ve Aile Politikaları.....	67
3.6.5. Toplum Merkezleri.....	68
3.6.6. Aile Danışma Merkezleri	69
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	72
ÖZGEÇMİŞ	78

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 Elizabeth Cady Stanton.....	11
Resim 2 Uluslararası Kadın Hakları Derneği.....	13
Resim 3 Osmanlı'da Harem.....	19
Resim 4 Osmanlı'da Kadın Üniversitesi	30
Resim 5 Osmanlı Devleti'nde Kadın.....	32
Resim 6 Osmanlı'da Besteci Kadınlar.....	42
Resim 7 Halide Edip Adivar	45
Resim 8 Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını	46
Resim 9 Kurtuluş Savaşı'nda Kadın.....	47
Resim 10 Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını	48
Resim 11 Türkiye Cumhuriyeti Kadını.....	50
Resim 12 Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkı.....	53
Resim 13 İlk Türk Kadın Milletvekilleri.....	54
Resim 14 Cumhuriyet Dönemi'nde Kız Öğrenciler	56
Resim 15 1980'lerde Feminist Hareket	57
Resim 16 17 Mayıs 1987:Kadınlar Dayığa Karşı Dayanışmaya Yürüyüşü.....	58

GİRİŞ

Toplumlar ve kültürler göz önünde bulundurulduğunda, kimi farklılıklar söz konusu olsa da esas itibariyle en başta kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte gerçekleşen tarımsal faaliyetlere bağlı olarak mülkiyet kavramının oluşması, ataerkil bir aile yapısının meydana gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

İslamiyet öncesinde Türklerde kadın ve erkeklerin bir arada sosyal hayatın içerisinde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca tarih boyunca devlet başkanlığı yapan ilk kadınların da Türklerden olduğu bilinmektedir. Eski Orta Asya devletlerinde evlilikte tek eşlilik yaygın bir şekilde uygulanmış, aile içerisinde mülkiyet kavramı da müşterek olarak benimsenmiştir.

Arap kültürünün de etkisiyle kadınların hukuki statüsünde bariz şekilde farklılıklar yaşanmaya başlanmış, kadınlar toplum yaşantısında arka plana itilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte ataerkil aile yapısı çok daha belirgin bir hal almış, bu devletin hukuk düzeninde kadınların toplum hayatına katılımları çok zayıf kalmıştır. İkinci sınıf insan muamelesi gören kadınlar çeşitli haklardan da mahrum bırakılmışlardır. Bunun, İslam Hukuku prensipleri çerçevesinde evlenme, boşanma, miras gibi konularda çok sayıda örneği karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, eğitim konusunda da kadınlar sadece ilkokul seviyesinde eğitim veren Sıbyan Mekteplerine gidebilmekteydiler.

Tanzimat Fermanı'nın kabulü ile birlikte kadınlara sosyal, hukuki ve eğitim alanlarında bazı haklar verilmeye başlanmıştır. Kadın haklarında yaşanan bu gelişmeler özellikle Batı kültürüne yaklaşılmaya başlandığının da işaretlerini vermektedir.

Kadın hakları ile ilgili gelişmeler I. Dünya Savaşı ile birlikte rafa kaldırılırken, Türkiye'nin milli mücadelesi olarak kabul edilen Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınının tarifsiz fedakarlığı ve emeği her zaman önemli görülmüş ve toplumsal alanda gerçekleştirilecek en önemli değişikliklerin kadınlara yönelik olması gerektiği fikri benimsenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, toplum içerisinde kadının önemli bir rolü bulunduğunu, kadının kendini yetiştirmesinin toplumsal kalkınmada büyük bir önem taşıdığını belirtmiş, Türk kadınının çalışma

azmini bizzat gözlemlene fırsatı bulmuştur. Atatürk tüm bunların sonucunda, kadınlara verilecek hakların bir lütuf değil; aksine bir borç olduğu kanaatine varmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadın haklarının en üst seviyede tanınması yönünde cesur adımlar da atılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede 1926 senesinde Türk Medeni Kanunu yürürlüğe sokulmuş ve bu kanun ile getirilen hukuki düzenlemeler sayesinde kadınlar oldukça saygın bir noktaya ulaştırılmışlardır.

Çalışmamızda yukarıda tarihi gelişimi belirtilen kadın haklarının ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır. Konular ele alınırken döneme ait çok sayıda kaynak incelemesi de yapılmaya çalışılmış, bu kaynaklardan geniş ölçüde istifade edilmiştir.

Tezimiz, yakın dönem hukuk tarihimizin çok merak edilen önemli bir konusunu incelemek suretiyle okurların kafasında oluşan çeşitli soru işaretlerini silmeyi hedeflemektedir. Öte yandan, Cumhuriyet Rejimi'nin toplumda yaşayan her bireyi eşit biçimde kabul eden bakış açısını gözler önüne serilebilmek hayati bir önem taşımaktadır. Cumhuriyet kolay kazanılmamıştır ve toplumumuzun bugünkü seviyesine gelebilmesi için büyük gayretler sarf edilmiştir. Bu çerçevede tarihi süreçte yaşanan gelişmelerin ve sonuçta Cumhuriyet Rejimi'nin kazanılmasının karşılaştırmalı olarak ortaya konması amaçlanmıştır. Bu duygu ve düşüncelerle “Osmanlı Devleti'nde Kadının Hukuki Statüsü ve Cumhuriyet Döneminde Kadın Haklarında Yaşanan Yenilikler” başlıklı tezimiz takdirinize sunulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve kapsamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın haklarına ilişkin bir dönüm noktası sayılabilecek “Duygu Bildirgesi” ve uluslararası hukukta kadın haklarına dair bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nde kadının hukukî statüsü hakkında literatür taraması gerçekleştirilmiş, kadının Osmanlı döneminde sosyal yaşam içerisindeki yeri araştırılmış ve reform döneminde kadın haklarında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Cumhuriyet Dönemi'nde kadının hukukî statüsüne ait bilgilere yer verilmiş, ayrıca Kurtuluş Savaşı'nda kadının yerinden başlayarak Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Atatürk tarafından kadınlara ve kadın haklarına verilen öneme vurgu yapılmıştır. İlgili bölümde Türk kadınının eğitim, sanat, hukuk ve sosyal yaşam içerisindeki haklarına ilişkin gelişmeler de ele alınmış ve bu hakların Anayasa içerisindeki düzenlemelerine yer verilmiştir. Bölümün devam eden sayfalarında Türkiye'de kadın ve aile politikalarının korunması ve geliştirilmesine yönelik

faaliyetlerini sürdüren kurum ve kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuş ve çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kadın hakları konusu çok eski zamanlardan beri insan hayatında bir mücadele konusu olmuştur. Bu kapsamda öncelikle kadın haklarıyla ilişkili olan kavramları incelemekte fayda bulunmaktadır.

1.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

İnsanlara toplumsal roller yüklenmesi bir toplumdaki bireylerin inanç, kültür ve imaj gibi çeşitli özellikler bakımından görevler üstlenmesi anlamını taşımaktadır. Tabii ki, bir toplumda kadın ve erkeklere ayrılan görev ve roller; siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda kadınları erkeklerin gerisine iten bir durumu ortaya çıkarmıştır. Öte yandan şiddet dilinin artması, kadınların meta olarak görülmesi ve taciz ve tecavüz vakalarının yaşanması cinsiyet eşitsizliğini daha da derinleştirmiştir.¹ Bu arada yaşanan eşitsizlikler sadece kadınlar nezdinde bir mağduriyet yaratmamış, aynı zamanda toplum içindeki eşitsizlikleri desteklemeyen erkeklerin de çevreleri tarafından baskı altına alınmalarına, eleştirilmelerine, hatta rencide edilmelerine sebep olmuştur.

“Cinsiyet” kavramı insanların biyolojik yapılarından kaynaklanan bir terimdir. Bu terim biyolojik olarak bir takım sınırlılıklara sebep olsa da, sosyal hayatı etkilemesine ya da bu alana kurallar getirmesine neden olacak bir durum düşünülemez.² Ancak insanoğlunun daha ilk çağlardan itibaren getirdiği ve nesilden nesile devam ettirdiği erkek ve kadın arasındaki eşitsizlikler günümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tam olarak bu noktada sosyal hayattaki eylemlerin kadın ve erkek tarafından özgürce yapılabileceği bir anlayışın tersine, bu eylemlerin kadın ve erkek arasında pay edilmesini gerektirmiştir. Öyle ki, bir kısım eylemlerin sadece kadına, bir kısım ve çoğu eylemin de sadece erkeğe tanımlanması toplumun da biyolojik bir zemin üzerinden bölünmesi anlamına gelmiş böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, fırsat eşitsizliği kavramını da beraberinde getirmiştir. Bu kavramın ideal formu olan “fırsat eşitliği” ilgili grupların belli başlı

¹ Yurdanur Ural Uslan, Tuğba Güner, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XIX, S. 2, 2014, ss. 309-322.

² Şafak Kaypak, Mehmet Kahraman, “Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XIII, No:33, 2016, s. 180.

fırsatlara ulaşmada ve onları elde etmede eşit şartlarda yarıştığını anlatmak için kullanılır. Örneğin, bir bankanın uzman yardımcısı almak için yaptığı sözlü sınavda mülakat heyeti eğer adayların cinsiyetinden hareket ederek nihaî bir kazananlar listesi açıklıyorsa, burada fırsat eşitliğinden söz edilemeyecektir.³

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumdaki yansıması olan “toplumsal rol” kavramı ise kadınlara ve erkeklere has belli görev ve sorumlulukların paylaşılmasını ifade etmektedir. Mesela, kadın genelde çalışmayan, çocuk bakımı ve evsel işlerle ilgilenen, yönetici ve liderlik vasfına erkeğe göre daha az sahip bir kişi olarak anlaşılmaktayken, erkek ise evin maddi ihtiyaçlarını karşılayan, aileye liderlik eden, en üst pozisyonlara yerleşmede öncelik algısına sahip olan bir birey olarak sivrilmektedir. Kadının bu denli geri plana itilip erkeğin ona göre çok daha üst bir seviyede tutulması bu durumla alâkalı başka bir kavramı akla getirmektedir: “Güç Kavramı”.

Tarih boyunca güç kavramı her zaman maskülen bir algıyla anlamlandırılmıştır. Toplumun yönlendirici konumunda olan siyasetçiler, yöneticiler, üst kadro memurlar görevlerini ifa edebilmek için hep güçlü olmak durumundaydılar. Sözü edilen güç her zaman maskülen algıyla düşünüldüğü için de, bu kişiler çoğunlukla erkekler arasından seçilmiştir.⁴ Dolayısıyla da kadın, sürekli erkeğin takipçisi durumunda bulunmuş, erkek hep kadına liderlik etmiştir. Ne yazık ki, bu algı günümüzde de form değişikliklerine uğramış biçimiyle devam etmektedir.

Evlilik, bireyler üzerinde bazı yetki ve sorumluluklar doğurmaktadır. Bu sorumlulukları yerine getirebilmek ve evlilik kurumunun mantığını anlayabilmek için bireylerin belirli olgunluğa erişmesi gerekmektedir. Dünya genelinde, Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede erken yaşta evlilik olgusuna rastlanmaktadır. Erken yaşta yapılan evlilikler bazen kişilerin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşse de, çoğu zaman sebep yanlış dış yönlendirmelerdir.⁵ Bu tarz evlilikler bazen de aile ve yakın çevre baskısı sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Erken yaşta evlilikler daha çok geri kalmış ve üçüncü dünya devleti denilen devletlerde görülmektedir. Bir çocuğun ergenlik döneminde evlendirilmesi, çocuğun henüz kimlik oluşum sürecini tamamlamadan

³ Fevzi Demir, “ Tarihsel Süreç İçinde Kadın Hakları ve Kadının Çalışma Hayatı İçindeki Yeri”, *Tühis İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, C.XXI, No.4, 2008, s. 9.

⁴ Murat Korkmaz, Emine Demiray, *Dünyada, Türkiye’de Kadın ve Şiddet*, Ankara: Nobel Akademik Eğitim Yayınevi, 2015, s. 256.

⁵ Ahmet Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.V, S. 5, 2012, ss. 133,134.

doğrudan yetişkin rolünü üstlenmesine sebep olmaktadır. Erken yaşta evliliklerin insan psikolojisi üzerindeki tahribatlarına ilişkin çalışmaların yeterli olmadığı bilinmektedir; ancak erken yaşta evlilikler ergenlik dönemini tamamlamamış bireylerde kimlik oluşumu henüz sağlanamadığı için önemli psikolojik hasarlar bırakmaktadır.⁶

Yeterli olgunluğa ulaşmamış ve kendini ifade etme yetisine yeterince sahip olamamış kişilerin evlilik kurumuna bağlı hale getirilmeleri, o kişileri her türlü istismara ve şiddete açık hale getirmektedir. Türkiye çapında yürütülen çalışmalar erken evlilik yaptırılan kız çocuklarının %27.1'inin duygusal şiddete maruz kaldığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar kapsamında erken evlilik yapan çocukların Türkiye genelinde %45.8'inin psikolojik olarak rahatsızlığının bulunduğu tıbben tespit edilmiştir. Bu çocuklara konulan tanılar arasında en çok majör depresif bozukluk ve uyum bozukluğu rahatsızlıklarına rastlanmıştır. Bu psikolojik tanıların altında, daha küçük yaşta bir evin sorumluluğunun üstlenilmesi, aile kurumuna ilişkin bazı sorumlulukların yüklenmesi ve bir an önce çocuk sahibi olunması gibi konuların bası çektiği görülmektedir. Gerçekten de, daha okula gitmeleri gereken çağda kaldırılabileceklerinden daha ağır sorumluluklara maruz bırakılmaları, bu bireyler üzerinde psikolojik açıdan yıpratıcı sonuçlar doğurmaktadır. Kendi akranları ile zaman geçirip, kendi sosyal gruplarını belirleyip tüm bu süreçlerin adım adım kendi öz benliklerini oluşturması gereken bir dönemde, kalabalık ve bilmedikleri ilişkilere maruz bırakılmaları, kendi benliklerinin oluşmasında da bir engel oluşturmaktadır. Özellikle kız çocukları eğer evlendikleri kişilerinin işi de yoksa, maddi ve manevi tam bir bağımlılık içinde kalmakta üzerlerindeki stres daha da artmaktadır.

Sözü edilen psikolojik baskı ve stres ortamları, bireyleri kendilerine zarar verme ya da yaşamlarına son verme noktasına bile sürükleyebilmektedir. Psikoloji literatüründe ergenlik dönemi intihar oranlarına dikkat çekilmiş olmasına ve erken yaşta evlilik sebepli intihar vakaları daha yüksek sayıda olmasına rağmen literatür kapsamında gerekli bilimsel çalışmalar yetersizdir. Erken yaşta evlilik çocukları kendi sosyal çevresi ve akrabalarından ayırarak, karmaşık ilişkiler içerisinde tutmakta, böylece çocukların kimlik gelişimi ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır.⁷ Kimlik

⁶ Bora Aksu, "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 75 (1997), s. 85.

⁷ Bora Aksu, "Feminizmin "Dalgaları: Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce", *Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020, s. 59.

gelişimi ergenlik dönemi sürecinde tamamlandığı ve erken yaşta evlilik yapan kişiler ergenlik dönemini tamamlayamadan olgunlaşmak durumunda bırakıldıkları için kendi öz benliklerini keşfetme süreçleri de yarıda kesilmektedir. Öte yandan bilişsel-psikolojik gelişim sorunları da kimlik sorununun peşi sıra gelen olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Erken yaşta evlilik yapan kişilerin akranlarından ayrılarak, aile ilişkisi içine girmeleri özgüvenleri için sarsıcı sonuçlar yaratabilmektedir. Bu çocukların erken yaşta hamile kalmaları ve erken anne olmaları dolayısıyla hem kendileri hem de yetiştirecekleri çocuklar için tehlikeli davranışlarda bulunması noktasına varabilecek bir süreç tetiklenmektedir.

Cinsiyet eşitsizliği veya ayrımcılığı, farklı cinsiyet rollerine dayalı olarak kadın ve erkek arasında yaşamda eşit olmayan muameleye yol açan haksız hakları ifade etmektedir. Bu, toplum huzurunu tehdit edici bir sorun olarak her zaman karşımızdadır.

Cinsiyet eşitsizliğinin nedenleri ve kökeni incelendiğinde, pek çok çoğu toplumunun bu uygulamayı yüzyıllardan beri bir “gelenek” biçiminde sürdürdüğü dikkat çekmektedir. Bu toplumlarında, erkekleri kadınlardan ayırma fikri Konfüçyüs felsefesinden etkilenmiş gözükmemektedir ve insanların hayata dair farkındalıklarından ileri gelmektedir. Asya toplumlarında oğul sahibi olmamak atalara saygısızlık olarak değerlendiriliyordu. Tabi, bu yaklaşım sebebiyle kadınların toplum içindeki rollerini kaybetme durumu da ortaya çıkmıştır.

Materyalist teoriler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kadın ve erkeğin toplumun ekonomik yapısına ne şekilde bağlı olduklarının bir sonucu olarak görmüşler, ayrıca kadınların anne ve eş olarak rollerinin toplum tarafından değersizleştirildiğine inanmışlardır.⁸ Cinsiyet eşitsizliği bu çerçevede sıklıkla hafife alınan bir şey olarak değerlendirilmiş ve toplumda gayet normal karşılanmıştır. Bu farklılıklar, günlük hayatta istihdamdan eğitime, siyasetten medyaya kadar her alanda insanlar farkında olmadan meydana gelir; yani topluma görünmez görünür.

Cinsiyet eşitsizliği kadın ve kız çocuklarına ikinci sınıf insan muamelesi yapılması, bu kişilerin insan haklarından mahrum bırakılmaları ve cinsiyetleri nedeniyle onlara daha az değer verilmesi anlamına gelir. Çocuk yaşta evlilikler, bu cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak görülebilirler. Kızlara bekaretlerine göre değer veren ataerkil sistemler, kadın cinselliği ve üreme tercihlerinde sınırlamalara yol açar. Bu, bir

⁸ Hülya Şimşek, “Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın”, *Cinsiyetli Olmak*, der. Zeynep Direk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 78.

kızın nasıl davrandığı ya da giyindiğini, nereye gittiğini, kimi gördüğünü, kiminle ve ne zaman evleneceğini kontrol etmek gibi anlamlara bürünebilmektedir.

İnsanlık tarihinin başlangıcıyla birlikte ortaya çıkan ilkel aile yapısı ve bunun doğurduğu cinsiyet temelli eşitsizlikler pek çok toplumda hala çözülememiştir ve devam etmektedir.⁹ İlkel yaşayışta görülen erkeklerin avlanma gibi barınak dışı işlerle uğraşmasına karşılık kadınların yemek yapma, çocuklarla ilgilenme gibi ev içi işlerle ilgilenmesi, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar kadınların kamusal alana dahil olamamasına ya da erkeklere göre ikinci planda kalmalarına yol açmıştır. Şüphesiz, bu gerçek imkanlara erişim ve haklarını elde etme konularında kadın ve erkeğin arasında büyük farklılıklar yaşanmasını da beraberinde getirmektedir.

Dünya üzerinde insan hayatını etkileyen pek çok hususta tarih boyunca büyük gelişmeler sağlanmasına rağmen, içinde yaşadığımız 21. yüzyılda, toplumsal cinsiyet eşitsizliği probleminin hala sürüyor oluşu gerçekten üzücüdür. Gerçekten de, gerek aile yapısı içinde gerekse kamu kuruluşları ya da özel işletmelerde kadınlar cinsiyet eşitsizliği temelli birçok sorunla karşılaşmaya devam etmektedirler. Getirilen çeşitli hukuki düzenlemeler de soruna çare olamamıştır.¹⁰ Bunun temel sebebi, tekrar vurgulamak gerekirse; hiçbir dayanağı olmayan geleneksel algılardır. İnsanların “erkek evlat” önceliğinin hala devam edebildiği bir dünyada modern bazı algıların kabulü mümkün olamamaktadır. İşin tuhaf tarafı, bu gelenekten kopamayan bireylerin doğacan bebeklerinin de bu algılar üzerine doğmaları ve bu çerçevede yetişmeleridir. Nitekim, erkek çocuklar kız çocuklarına göre daha özgür yetiştirilmektedir. Çocuklar, yaşları büyürken sürekli ev işleri ile ilgilenen annelerini, buna mukabil aileye “reislik” eden babalarını görmekte, eğitim hayatına geçtiklerinde de, ataerkil bir tasarıma sahip müfredatın kapsamına girmekte ve çoğunluğu aynı gelenekte yetişmiş eğitimcilerin öğretiminde yoğunlaşmaktadırlar. Bireyin yetişmesinde en önemli iki dönem olan aile içi dönem ve eğitim dönemini bu şekilde geçiren birey artık bu algının bir aktörü olmakta ve sonraki hayatını da bu algıyla tasarlayarak bu eşitsiz düzenin bir parçası haline gelmektedirler.

Cinsiyet eşitsizliğinin bir nebze yönetilebildiğini gördüğümüz Türkiye’de de gerek kamuda gerekse özel işletmelerde kadın sorunsalı kendini hissettirebilmektedir.

⁹ Melda Yaman, “Karşılıksız Ev İçi Emek: Teorik ve Politik Tartışmaların İzini Sürmek”, *Türkiye’de Modern Siyasi Düşünce: Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020, s. 61.

¹⁰ Şimşek, a.g.e., s. 120.

Şu nokta öncelikle vurgulanmalıdır ki, Türkiye'deki nüfusun %49,8'i kadındır.¹¹ Kadın milletvekili oranı ise %18 olarak dikkat çekmektedir. Nüfusunun nerdeyse yarısı kadınlardan oluşan bir toplumu temsil eden TBMM'de karşımıza çıkan bu oran Türk siyasi tarihinde de hiçbir zaman %20'yi geçememiştir. Sözü edilen durum kadın hakları ve cinsiyet eşitsizliği konularında Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz tabloyu gözler önüne sermektedir.¹² Bu olumsuzluğa bir de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten bu yana sadece bir defa, o da 2,5 sene süreyle bir kadın tarafından yönetildiği gerçeği ilave edilebilir.

Ekonomik konulara bakıldığında da benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Temel veri olarak kadınların istihdama katılım oranı %29 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, kadınların her türden eğitim aşamasında erkeklerden daha az maaş aldıkları, daha az çalışma hayatına kalabildikleri (erkeklerle göre ortalama 20 yıl daha az), iş ortamında erkeklerle göre daha fazla baskıya uğradıkları, yıllık brüt kazançlarının erkeklerle göre daha düşük olduğu, çocuk yaşta evliliğin kadınlarda daha fazla görüldüğü, psikolojik şiddete yine geniş bir makas farkıyla kadınların daha fazla uğradığı gerçekleri de diğer önemli sonuçlar olarak sıralanmışlardır. Bu arada, aile problemlerinin kadınların meslekî durumlarını olumsuz etkilemesi de düşünüldüğünde tablo kadınlar için daha da kötüleşmektedir.¹³

Tarihin ilk dönemlerinden beri çözülemeyen veyahut çözülmek istenmeyen bir sorun olarak karşımıza çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliği günümüzün modern şartlarına rağmen hâlâ sürmektedir. Açıkça söylenebilir ki, toplum yaşamına yerleşmiş ve adeta kanıksanmış ataerkil düzenin temelini insanların istese de istemese de çocukluklarından itibaren kendilerini bu düzenin bir parçası olarak görmüş olmaları gerçeği oluşturmaktadır. Öyle ki aile kurumunda başlayan cinsiyet temelli ayrımcılıklar, ilerleyen dönemde eğitim kurumlarında da sürdürülmektedir. Bireyin hayatındaki en önemli zihni gelişim noktaları olan bu iki aşamanın ataerkil düzenin bir parçası olarak yaşanması, zaman içinde toplumun değişmez kuralları haline gelmekte bundan sonra da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin uygun gördüğü rolü kabul etmeyen kişiler, toplumun geri kalan bölümünden tepki alabilmekte, hatta dışlanabilmektedir. Bunun sonunda da

¹¹ Şimga, a.g.e. ,s. 132.

¹² Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Türkiye'de Kadın ve Eğitim: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 133.

¹³ Vahip Işık, "Psikanalitik Bakış Açısıyla Aile İçi Şiddet", *Cinsiyetli Olmak*, der. Zeynep Direk, 7. Baskı, İstanbul: YKY, 2019, s. 112.

kadınlar siyasetten ekonomiye, kültürden sanata kadar her alanda erkek baskısı altında bir konuma yerleştirilmeye çalışılmakta ve kadınlara toplum hayatında daha az görev verilmektedir.

1.2.Kadın Haklarının Tarihinde Önemli Aşama: Duygu Bildirgesi

“Düşünceli, kendini adanmış küçük bir grup yurttaşın dünyayı değiştirebileceğinden asla şüpheniz olmasın.” Margaret Mead'in dünya çapında çeşitli kültürleri bir ömür boyu gözlemledikten sonra vardığı sonucu anlatan bu etkiileyici cümle, doğruluğunu medeniyetlerin gelişimi çerçevesinde defalarca kanıtlamıştır.¹⁴ Din özgürlüğü ortamında yaşamak, hükümette söz sahibi olmak, bir başkasının ömür boyu kölesi olmadan yaşamak bir insanın en doğal haklarıdır. Bugün çok normal olarak karşıladığımız bu haklar, tarih içerisinde tuhaf karşılanabilmiş hatta sınırlanabilmiş ya da hiç tanınmamışlardır.

Kadın haklarının gelişiminde de dünyanın her ülkesinde farklı bir süreç yaşanmıştır. ABD kadın haklarının gelişimi açısından ilginç aşamalardan geçmiş, bu konuda dünya milletlerine de örnek model olmuştur. Şu durumda, özellikle ABD özelinde bir kadın hakları tarihi anlatımı ilginç olacaktır.

Aile hayatında, dinde, hükümette, istihdamda, eğitimde kadınlar için şaşırtıcı değişiklikler meydana gelmiş, ama bunlar kendiliğinden yaşanmamıştır. Kadınlar bu değişiklikleri çok bilinçli bir şekilde, bizzat gerçekleştirmişlerdir. Kadınlar, yasalardaki ve insan doğasındaki mucizevi değişikliklerin edilgen alıcıları olmamışlardır.Yeni kuşak kadın grupları, bu değişiklikleri demokratik yollarla ortaya koyabilmek için bir araya gelmişler, nitekim bu uğurda çeşitli toplantılar, imza kampanyaları, lobi faaliyetleri, topluluk önünde konuşma ve şiddet içermeyen direniş hareketleri örgütlenmiş, daha iyi bir dünya yaratmak adına çok bilinçli ve özverili bir şekilde çalışmalar tertip edilmiş ve önemli başarılar kazanılmıştır.¹⁵

Kadın Hakları Hareketi ABD’de 13 Temmuz 1848’i başlangıç tarihi olarak belirlemiştir. New York taşrasında bir yaz gününde, genç bir anne ve ev hanımı olan Elizabeth Cady Stanton (Resim 1) dört kadın arkadaşıyla birlikte davet edildiği bir çay

¹⁴ Şimga, a.g.e., s. 138.

¹⁵ Şimga, a.g.e., s. 142.

sohbetinde kadın hakları üzerine konuşurken, Amerika'nın yeni demokrasisi altında kendilerine getirilen sınırlamalarla ilgili hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.

Resim 1 Elizabeth Cady Stanton

Toplantıya katılan kadınlar sadece 70 yıl önce yaşanan Amerikan Devrimi sırasında yıllarca erkeklerle eşit biçimde büyük fedakarlıklarla yer almış olmalarına rağmen özgürlüklerini henüz anlamıyla kazanamadıklarını dile getirmişlerdir. Şu durumda yeni cumhuriyet, kadınlarının toplumda daha aktif roller alabilecekleri bir ortamı yaratmak zorundaydı. Stanton ve arkadaşları büyük bir heyecan ve tutkuyla işe girişmişler.

Bugünün kadınları, yukarıda bahsedilen öğleden sonra sohbetinin mirasını yaşamaktadırlar. Stanton ve arkadaşlarının dünyanın ilk kadın hakları sözleşmesini oluşturma yönündeki çabaları her yıl düzenlenen etkinliklerle kutlanmaktadır.

Birlikte ikinci çayının içilmesinden sonraki iki gün içinde bu küçük grup, gerçekleştirmeyi düşündükleri toplantıları için bir tarih belirlemiş, bunun için uygun bir yer olarak da Seneca County Courier seçilmiştir. Kadınların sosyal, medenî ve dinî durumlarını ve haklarını tartışmak üzere öngörülen toplantı 19 ve 20 Temmuz 1848

günlerinde Seneca Şelaleleri'ndeki Wesleyan Şapeli'nde gerçekleştirilmiştir. Batı uygarlığı tarihinde bundan daha önce benzer bir halk toplantısına rastlanmamaktadır.¹⁶

Toplantının düzenleyicileri yeni cumhuriyeti geliştirme idealini paylaşan vatansever kişilikleriyle vatandaşlar arasında eşitlikçi bir çizginin oluşturulmasını hedeflemekteydiler. Organizasyonun başında yer alan Elizabeth Cady Stanton “Duygu Bildirgesi” adını verdiği çalışmalarını yazmak için Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’ni çerçeve olarak kullanmıştır. Stanton bu suretle, kadın hakları için gerçekleştirmekte oldukları kampanyaları doğrudan Amerikan özgürlük sembolüne bağlamak istemekteydi. Nitekim hazırlanan belgedeki pek çok ifade ABD Bağımsızlık Bildirgesi’ndeki ifadelerle paralellik göstermekteydi.

Adı geçen Duygu Bildirgesi’nde Stanton kadınların haksız yere muamele gördüğü yaşam alanlarını bir bir sıralamıştır. Buna göre, kadınların yaşadıkları eşitsizlikler şu şekilde belirlenmiştir:

- Evli kadınlar kanunun gözünde ölü sayılırlar.
- Kadınların oy kullanmasına izin yoktur.
- Kadınlar, oluşumlarında söz sahibi olmasalar bile yasalara boyun eğmek zorundadırlar.
- Evli kadınların mülkiyet hakları yoktur.
- Kocaların, karıları üzerinde ceza almadan onları hapsedebilecekleri veya dövebilecekleri yasal yetki ve sorumlulukları vardır.
- Boşanma ve çocuk velayeti yasaları kadınlara hiçbir hak tanımadan erkekleri kayırmaktadır.
- Kadınlar, vergilerin toplanmasında hiçbir temsilleri olmamasına rağmen emlak vergisi ödemek zorundadırlar.
- Çoğu meslek kadınlara kapalıdır ve kadınlar çalıştıklarında erkeklerin kazandığı kadarını alamazlar, sadece bir kısmını alabilirler.
- Kadınların tıp veya hukuk gibi mesleklere girmesine izin yoktur.

¹⁶ İlknur Yüksel-Kaptanoğlu, “Akademide ve Kamuda Kadınlara Yönelik Şiddete Yaklaşım”, *Haritalama ve İzleme Çalışması: 2017-2020 Güncellemesi*, 2020, s. 392.

- Hiçbir kolej veya üniversite kadın öğrencileri kabul etmeyeceğinden, kadınların eğitim alma imkânları yoktur.
- Birkaç istisna dışında kadınların kilise işlerine katılmasına izin verilmemektedir.
- Kadınlar özgüvenleri ellerinden alınmış ve tamamen erkeklere bağımlı hale getirilmişlerdir.¹⁷

Şekil 2 Uluslararası Kadın Hakları Derneği

Sözü edilen 12 sorunu gidermek üzere hazırlanan bildirge delegelerce oybirliği ile kabul edilmiştir. Oybirliğiyle kabul edilmeyen tek karar kadınların oy hakkına sahip olması çağrısı olmuştur. Kadınların seçimlerde oy kullanabilmesi o tarihlerde birçok kesim için kabul edilemez görülüyordu. Hatta Stanton ile uzun zamandır yakın arkadaş olan Lucretia Mott'un bile böyle bir fikir ileri sürüldüğünde şoke olduğu bilinmektedir.

Duygu Bildirgesi tam bir gerçekçilik notuyla sona ermekteydi. “Önümüzdeki büyük işe girişirken, yanlış anlama, yanlış beyan ya da alay beklemiyoruz; ama amacımızı gerçekleştirmek için mümkün olan her aracı kullanacağız, temsilciler istihdam edeceğiz, broşürler dağıtacağız, devlete ve ulusal yasama organlarına dilekçe vereceğiz ve basını bizim adımıza yönlendirmeye çalışacağız. Umuyoruz ki, bu sözleşmenin ardından ülkenin her tarafını kapsayan bir dizi sözleşme gelir.”¹⁸

Anthony ve Cady Stanton tarafından 1869 yılında kurulan “The National Woman Suffrage Association (Uluslararası Kadın Hakları Derneği)”, kadın hakları mücadelesinde bir sıçrama etkisi yaratmıştır. Çünkü bu dernek kadın hakları kabul

¹⁷ Şimşak, a.g.e., s. 151.

¹⁸ İsmet Giritli, Hasan Atilla Güngör, *Günümüzde İnsan Hakları*, İstanbul: Der Yayınları, 2002, ss. 9-16.

edilene dek, 15. Anayasa değişikliğine karşı çıkmıştır. Cady Stanton ayrıca boşanma hakkı, doğum kontrol desteği ve toplumdaki tüm kadınlar için eşitlik konularını içeren daha kapsamlı bir kampanya başlatmıştır. O zamanlar için bu talepler oldukça radikaldir, ama Stanton'un ilhamı derneğin tüm bu maddeleri ajandasına almasına yetmiştir. Verdiği tüm mücadele sonucunda Meclis'ten aldığı olumsuz yanıt onun ateşleyici gücü olmuş ve kendisini kadın hakları konusunda daha kapsamlı ve uluslararası çalışmalar yapmaya yöneltmiştir.

1.3.Uluslararası Hukuk ve Kadın Hakları

“Kadın hakları” kavramı uluslararası insan hakları hukukunda önemli bir yere sahiptir. Cinsiyetlerine bakılmaksızın tüm insanların eşit oldukları, Yaratıcı'nın onlara doğuştan gelen bölünmez ve devredilemez haklar tanıdığı düşüncesi yaygın olarak kabul edilmektedir. Ancak dünyanın çeşitli uygarlıkları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bunun tam anlamıyla uygulamaya sokulamadığı ve kadınların pek çok konuda ayrımcılığa uğradığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Nitekim tarih boyunca kadınların hakları sınırlı kalmıştır. Günün koşullarına göre, kendini uygar gören devletlerde bile kadınlara adeta köle muamelesi yapılmış, kadınlar erkeklere bağımlı kılınmış, sosyal veya siyasi pek çok konuda da son derece sınırlı özgünlüklere sahip kılınmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar İngiliz Ortak Hukuku'nda, karının evlilik sırasında elinde bulundurduğu tüm gayrimenkuller onun kocasının mülkiyetine geçmiş sayılmaktaydı. Koca ortak olan mülklerinin kiralanmasından veya işletilmesinden elde edilebilecek kâra doğrudan sahip olurken, zaman ilerledikçe İngiliz mahkemeleri bir kocanın karısının rızası olmadan ortak taşınmaz malları devretmesini yasaklayan bir kural geliştirmiş, ancak yine de onun ürettiği parayı alma hakkı saklı tutulmuştur. Kadının şahsî mülküne gelince, bu mallar üzerinde kocanın yetkisi tamdır. Koca, onu uygun gördüğü şekilde kullanma hakkına sahiptir.

Kadınlara yönelik bu ayrımcı muamelenin olumsuz durumu, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulduğu 1945 yılına kadar devam etmiştir. 1945'de Birleşmiş Milletler Şartı'nın önsözünde yer alan “Temel insan haklarına, insan onuruna ve değerlerine,

¹⁹James W. Nickel, “Are Human Rights Utopian?”, *Philosophy and Public Affairs*, C.XI, S. 3 (1982), s. 24.

erkek ve kadınların ve bütün ulusların eşit haklarına olan inancı yeniden teyit etmek amaçlanmaktadır.” ifadesi oldukça dikkat çekmektedir. Bundan üç yıl sonra 1948’de de BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi kabul edilmiştir. Bu iki anıtsal belge, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” (1950) ve “Uluslararası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi” (1966)(bundan böyle UMSHS olarak anılacaktır) de dahil olmak üzere insan hakları konusunda birbirini takip eden bir dizi antlaşmanın temelini oluşturmuşlardır.²⁰

Bu anlaşmalar çağlar boyunca kadınların maruz kaldığı haksız muameleler ve vahşetlerin bilinciyle düşünülmüş ve hazırlanmışlar, öte yandan çok geniş bir yelpazede cinsiyet farklılığından tamamen uzak bir dil kullanmışlardır. Gerçekten de, Birleşmiş Milletler’in tüm cinsiyetlere eşit muameleyi öngören evrensel düşüncesi Birleşmiş Milletler şartının “herkes” kelimesi ile başlayan satırında dikkat çekmektedir. Bu hüküm onun tüm cinsiyetlerden bağımsız bir dünya yaratma kararlılığının geçerli bir kanıtı sayılabilir. Benzer kararlılık Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'nin önsözünde ve hükümlerinde, ayrıca Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'de (1950) (bundan böyle AİHS olarak anılacaktır) ve Uluslararası Sivil Sözleşme'de de görülmektedir.

Şu halde, BM Şartı ve Bildirgesi ile AİHS ve UMSHS kapsamında getirilen düzenlemeler erkek ve kadınlar için eşit derecede geçerlidirler. Her iki düzenleme de erkek ve kadınlar için şu haklar garanti edilmiştir:

- Hayat hakkı.
- İşkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı,
- Köleliğe veya kulluğa karşı hak (özgür olma hakkı).
- Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ve hukuka aykırı tutuklanmama veya tutuklama nedeniyle tazminat hakkı.
- Adil yargılanma hakkı.
- Kanunsuz cezalandırılmama hakkı.
- Cezaî konularda temyiz hakkı ve aynı suçtan iki kez cezalandırılmama hakkı.
- Bir sözleşmenin yerine getirilmemesi nedeniyle hapis cezası yasağı hakkı.

²⁰ Nickel, a.g.m., s. 26.

- Aile ve özel hayata saygı hakkı (mahremiyet).
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı.
- İfade özgürlüğü hakkı.
- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, sendika kurma ve sendika üyeliği hakkı,
- Eşler arasında eşitlik hakkı.
- Evlenme çağındaki kadın ve erkeklerin evlenme ve aile kurma hakkı.
- Kanun önünde eşitlik ve cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasî veya diğer görüşler. ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum veya başka bir statü gibi nedenlerle ayrımcılığa karşı eşitlik hakkı.
- Yetişkin oy hakkı ve periyodik genel seçimlerde seçilme hakkı da dahil olmak üzere kamu işlerini yürütme hakkı ve fırsatı.
- Mülkiyet hakkı (AİHS tarafından 1952 tarihli ilk protokolünde sağlanır).
- Eğitim hakkı (AİHS tarafından 1952 tarihli ilk protokolünde sağlanır).
- Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.
- Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara mensup olanların, kendi gruplarından başkalarıyla birlikte topluluk içinde yaşama, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerini açıklama ve uygulama ya da kendi dillerini kullanma hakkından mahrum bırakılmama hakkı (md. 27 UMSHS).
- Bu belgelerle güvence altına alınan hak ve özgürlükleri kötüye kullanmama veya herhangi bir savaş propagandasına veya herhangi bir ulus karşıtı, ırksal veya dinsel nefrete kapılmama yükümlülüğü.²¹

Yukarıda sayılan hakların oluşturulması eşitlik ilkesine dayalıdır. Bir toplumun özgür ve adil olması için aile, toplum, din, eğitim, kamu işleri veya diğer herhangi bir insan faaliyeti alanında erkek ve kadın arasında eşitlik mutlak olarak sağlanmak zorundadır. Eşitlik sağlanmadıkça, hukukun üstünlüğü fikri çok uzaklarda kalacaktır.

Hem UMSHS hem de AİHS, erkekler ve kadınlar için eşit haklara ilişkin önemli erken BM belgeleri sayılmaktadır. Belgeler, taraf devletlerin güvence altına alınmış bulunan hak ve özgürlükleri kendi ülkeleri içinde uygulamalarını güvence altına almayı ve bir ihlal durumunda gerekli şikayet mekanizmasını oluşturmayı da sağlamış gözükmektedirler. İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi'ne AİHM

²¹ Şimga, a.g.e., s. 154.

kapsamında oluşturulan hakların ihlali durumunda yapılacak şikayet başvurularının bireysel olarak veya ilgili devlete veya devletler arası olabilmesi mümkün görülmüştür.²² Ancak bunun için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir, öte yandan bu tür şikayetlerin kabul edilebilmesi için ilgili devletin adı geçen uluslararası organların yetkilerini açıkça tanımış olması da icap eder.

Geldiğimiz bu noktada, kadın haklarının yerel ve uluslararası forumlar tarafından ne ölçüde tanındığı ve korunduğuna ilişkin birkaç uluslararası davaya göz atmak faydalı olacaktır:

- **Broeks ve Hollanda Davası**

Broeks bir hemşiredir. Ona göre Hollanda Sosyal Güvenlik Yasası UMSHS'nın 26. maddesini ihlal eder durumdadır. Kendisi hastalığı nedeniyle hizmetten ihraç edilmiş ve işsizlik maaşı almamıştır. Hollanda Sosyal Güvenlik Yasası'na göre bir kadın çalışan, ailesi içinde geçimi sağlayan tek kişi olduğunu kanıtlayabilirse, işsizlik ödeneği alabilmektedir. Bu madde erkekler için öngörülmüş değildir. Broeks ülkenin Sosyal Güvenlik Yasası'nda kadın erkek ayrımcılığı yapıldığına dikkat çekerek İnsan Hakları Komitesi'ne başvurmuştur. Komite onun iddiasını onaylamış ve Hollanda Hükümeti'ne ilgili ayrımcı hükümleri kaldırması talimatını vermiştir.

- **Lovelace ve Kanada Davası**

Sandra Lovelace bir Hint vatandaşıdır. Bir Kanadalı ile evlenmiş ve Kanada'ya yerleşmeye karar vermiştir. Evlendiğinde Hint vatandaşlığından vazgeçmiş ve Kanada vatandaşlığına geçmiştir. Birkaç yıl sonra, kendisi ve kocası arasında boşanmayla sonuçlanan anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Hindistan yasalarına göre, bir kimse Hint vatandaşlığından çıksa bile Hindistan Hükümeti'nin takdirine bağlı olarak vatandaşlığını tekrar geri alabilir. Ancak Lovelace hakkında Hint Hükümeti bu kişinin Hindistan'a dönmesine izin vermemiştir. Kanada Hükümeti de, kendisi artık boşanmış olduğu için ondan ülkeyi terk etmesini isteyince, Lovelace Kanada Hükümeti'nin kararının UMSHS'nın 27. maddesi kapsamındaki hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle İnsan Hakları Komitesi'ne başvurmuştur. İnsan Hakları Komitesi'nin kararı Lovelace lehine çıkmış ve Komite Kanada Hükümeti'nden ilgili yasa hükmünü değiştirmesini talep etmiştir.

²² Neşet Tok, "Hangi İnsan Hakları, Hangi İnsan Onuru?", *Sivil Toplum Dergisi*, C.IV, S. 13-14 (2006), s. 7.

- **Aumeeruddy-Cziffra ve Mauritius Davası**

Mauritius Hükümeti 1977 tarihinde Sürgün Yasasını çıkarmıştır. Bu yasaya göre, Mauritiuslu kadınlarla evlenecek yabancı erkekler, idareden bu ülkede oturma izni almak zorundaydılar. Mauritius yasalarına göre idare bu izni vermeyebilir veya verilen bir izni geri alabilme hakkına her zaman sahiptir. İzin iptal edilirse, yabancı erkekler Mauritius'tan sınır dışı edilmek zorundaydılar. Mauritius erkekleri yabancı kadınlarla evlendiğinde ise yabancı kadınlar otomatik olarak oturma hakkına sahip oluyorlardı.

1977 tarihli Yasada yer alan söz konusu koşulun UMSHS'nın 2., 3., 4., 17., 23., 25 ve 26. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek bu kurala karşı İnsan Hakları Komitesi'ne itirazda bulunulmuştur. Komite, başvuranın iddiasını kabul etmiş, Mauritius'un gerçekten de yeterli gerekçe göstermeden sözleşmeyi ihlâl ettiğine karar vermiş, Mauritius Hükümetine, UMSHS ile uyumlu olarak 1977 Yasası'nı değiştirmesi talimatını vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ HUKUKİ STATÜSÜ

1970'lerde ve 1980'lerde başlayan kadın çalışmaları, Osmanlı kadınının sosyo-ekonomik, kültürel ve hukukî tarihinin araştırılmasındaki kaynakların ve yöntemlerin kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir. Tarihçiler araştırmalarını Osmanlı mahkemelerinden alınan çok sayıda belgeye dayandırmışlar ve Osmanlı kadınının ekonomik, dinî ve sosyal hayattaki aktif rolüne ışık tutmaya çalışmışlardır.²³ 1980'lerin ortalarından itibaren Osmanlı kadınları üzerine yapılan çalışmaların çoğu feminist, toplumsal cinsiyet, kültürel ve sömürgecilik sonrası çalışmalarda ortaya çıkan yöntem ve teorileri benimsemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Orta Çağ'ın en güçlü devletlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. İmparatorluk İslâm kuralları tarafından yönetilmekteydi ve kadınlar bu düzen içerisinde bazı konularda baskı altında bulunmaktaydılar. Bu yüzden, Osmanlı Devleti ile ilgili akademik çalışmalar, genelde “İslâm'ın her alanı kapsayan geniş düzenlemeleri”, “kadın erkek ayrımcılığı” ve “harem” konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.²⁴ Gerçekten de kadınlar sosyal hayatın pek çok noktasında haklardan yararlanamamakta ve aile içinde de son derece sınırlı rollere sahip olabilmekteydiler. Bu durum, özellikle daha az ayrıcalıklı sosyal tabakalara mensup ailelerde oldukça net bir biçimde görülebilmektedir.

Resim 3 Osmanlı'da Harem

²³ Simon de Beauvoiere, *Kadınlığın Kaderi*, çev. Canset Unan, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1966, s. 35.

²⁴ Beauvoiere, a.g.e., ss. 55-57.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerde yaşamış kadınlar üzerinde yapılan araştırmalar her geçen gün artış göstermektedir. Mevcut literatür kadını günlük yaşam, aile yaşamı, maddî dünya, kadının hukuk sistemindeki yeri, kamusal alan kullanımları ve sosyal, ekonomik ve politik yaşamdaki rolleri gibi çeşitli açılardan değerlendirmektedir.²⁵ Bu sayede kadınların toplum içindeki yer ve rollerinin daha iyi anlaşılması kolaylaşmış olmaktadır. Öte yandan Osmanlı kadınları üzerine yapılan çalışmaların bir kısmında onlarla ilgili kimi önyargılarının sorgulandığı da görülmektedir.²⁶ Ancak, genel olarak şu söylenebilir ki Osmanlı kadını, erkek egemenliğinde, edilgen ve zayıf, evini terk etmeyen ve daha çok savunmacı bir tavır sergilemektedir.

Osmanlı kadınının hukukî durumuyla ilgili çalışmaların birçoğu en başta mahkeme kayıtları (şer'iyye sicili) olmak üzere sosyal, malî, ekonomik ve ticarî kurallara dayanmaktadır. Bunların yanı sıra fetvalar, hukukî karar kayıtları (ahkâm defterleri), şikâyet kayıtları (şikâyet defterleri) ve vakıf kayıtları da kadınların hukuk sistemindeki deneyimlerini tespit etmek için kullanılmıştır.²⁷

2.1.Osmanlı Kadını ile İlgili Literatür

Kadınların Osmanlı hukuk sistemindeki konumuna ilişkin çalışmalar 1970'lerde Ronald Jennings ile başlamıştır. Bu çalışmalar Osmanlı kadınının farklı deneyimler yaşadığı gerçeğini yansıtan ilk örneklerdir. Mahkeme tutanaklarının toplumsal tarih ve kadın tarihi açısından önemini fark eden Jennings, mahkeme kayıtlarının kadınların durumunu diğer resmi kaynaklara göre daha iyi yansıttığını düşünmüş, mahkeme kayıtlarında yer alan kadın portresinin Batı dünyasının dayattığı imajla çeliştiğini fark etmiştir. Yazara göre Müslüman kadınlar, erkeklerin egemenliği altında ezilmekte ancak toplum içinde de aktif durumda kalabilmekteydiler.²⁸ Nitekim kadınların yasal haklarının bilincinde oldukları ve dava haklarından sıklıkla yararlandıkları görülmektedir. Kadınlar mahkemede sadece davacı olarak değil, sanık olarak da yer

²⁵ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s. 4.

²⁶ Aytunç Altındal, *Türkiye'de Kadın*, İstanbul: Havas Yayınları, 1977, s. 103.

²⁷ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1982, s. 97.

²⁸ Altındal, a.g.e., s. 97.

alabiliyorlar, aynı zamanda tanık olarak da dinlenebiliyorlardı. Kadınlar mahkemede erkeklerle aynı koşullara tabi biçimde, haklarını korumak üzere komşu, akraba ve hatta kocalarını da mahkemeye çıkarabiliyorlardı. Mahkeme tutanaklarının yanı sıra taşradan merkezî yönetime gelen şikâyetlere verilen cevapların yer aldığı vilâyet ahkâm defterleri ve şikâyet defterleri üzerindeki çalışmalar da kadınların adalet arayışı ve hukuk sistemindeki konumları açısından önemli bir yere sahiptirler. Öte yandan, kadınlar haklarını sadece yerel mahkemelerde değil, İstanbul'daki Divan-ı Hümayun'da da rahatlıkla arayabiliyorlardır.²⁹

Bu anlatılanlar, şüphesiz Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslim kadınlar için de geçerlidir. Nitekim, zimî kadınlar da Müslüman hemcinsleri gibi sosyo-ekonomik hayata aktif biçim katılabiliyorlar ve hukuk sistemini kullanabiliyorlardı. Farklı dönemlerde Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan gayrimüslim kadınlarla ilgili mevcut literatür, onların sadece kendi cemaatlerinin mahkemelerine değil, zaman zaman hatta çoğu zaman Şer'iyeye mahkemelerine de başvurduklarını ortaya koymaktadır. Gayrimüslimlerin sosyal, ekonomik ve hukukî durumlarını ele alan kaynaklar ve gayrimüslim cemaatlere ait kayıtlar zimî kadınlar üzerine gayet ayrıntılı bilgiler içermektedir.³⁰

Öte yandan, son literatür Osmanlı kadını ile ilgili olarak bazı yeni kavram ve teoriler getirdiği gibi kimi metodolojik gelişmelere de yol açmıştır. Geniş bir coğrafyada ve uzun bir zaman dilimi çerçevesinde konumlanmış Osmanlı kadını karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve türlü konularda benzerlik, süreklilik ve kırılmalar tespit edilmeye çalışılmıştır.³¹ Bazı eserlerde, kadı ve müftülerin kararlarının dönemin şartlarına ve davacı/davalıların kimliklerine göre değişen niteliğine dikkat çekilmiştir. Bu da, toplumdaki cinsiyet ilişkilerinin şekillenmesinde hukukçuların oynadığı rolü gözler önüne sermektedir.

2.2.Klasik Dönemde Osmanlı Hukukunda Kadın

Kadının, Osmanlı aile hukuku içindeki konumu İslâm hukuku kuralları çerçevesinde çizilmiştir. Aile kurumunun ilk basamağı namzedlik süreci olmakla

²⁹ Ayşe Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 60.

³⁰ Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 137.

³¹ Davis, a.g.e., ss. 103-104.

birlikte bu süreç, kız ve erkek açısından nikâh akdi gerçekleştirmek konusunda bir zorunluluk doğurmaz. İki insanın sürekli olarak bir arada yaşama isteğinin örf, adet ve yasalar çerçevesinde onaylanması durumu "evlilik" olarak ifade edilmektedir. Evlenme ile amaçlanan bir aile kurmak ve bu aile içerisinde çocuk sahibi olarak nesli sürdürmektir. Normal zamanlarda dünyada kadın ve erkek sayısının eşit olması sonucunda bir kadın ile bir erkeğin evlenmesi oldukça doğal karşılanmaktadır ve bu durum "Monogami" olarak ifade edilmektedir.³²

İslam hukuku içerisinde erkeklere birden çok kadınla evlilik yapabilme imkanı verilmesi, Osmanlı Devleti'nde de yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmamıştır. Muhtelif dönemlere ait tereke defterlerine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar bu uygulamanın ne kadar yaygın olduğunu kanıtlar nitelik taşımaktadır. Çünkü ölen bir erkek arkasından kalan birden fazla eş ve bu eşlerden olan çocuklar tereke defterlerinde mirasçı olarak yer almaktadır.³³

Aileyi ortaya çıkaran asıl temel akid nikâhtır. İslâm hukukunda nikâh akdi sırasında bir din adamının hazır bulunması ya da dini bir tören yapılması zorunluluğu yoktur. Osmanlı Devleti'nde klasik süreçte nikâh akidleri zaman zaman şeriyeye sicillerine kaydedilebilmiştir. Bu durum kadınların, olası evlilik birliğinin sona ermesi durumlarında, ekonomik haklarının zarar görmemesi açısından önemlidir. Çünkü kadı sicillerine yansıyan mehir ile ilgili davaların nerede ise tamamı talak ile biten evliliklerde, mehr-i müeccelini eski eşinden almakta problem yaşayan kadınlar ile ilgilidir. İslâm hukuku erkeğe "talak" adı verilen tek taraflı irade beyanı ile evlilik akdini sona erdirmeye yetkisi vermiştir. Talakla ilgili olaylardan mahkeme kayıtlarına yansıyanlar genellikle boşanma sonrasında eşler arasında ortaya çıkan maddi anlaşmazlıkların sonuçlandırılmaya çalışıldığı davalardır. Bir erkek ve kadının evlenmesi, evliliğin bitmesi durumunda "boşanma" akdini gündeme getirmiştir. Talak terimi sözlükte "serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek" anlamındaki talâk kelimesi fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder. Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır. Hem kocanın tek taraflı iradesi ile yapmış olduğu boşanmaları ifade eden Talak terimi hem de karşılıklı anlaşarak yapılan boşanmalar yanında mahkemenin verdiği karar ile eşlerin birbirinden ayrılmasını ifade

³² Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016, s. 110.

³³ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yayınları, 2012, s. 282.

etmektedir. Her üç şekilde de meydana gelen boşanma durumu, ortak müşterek hükümlere sahiptir. Ancak modern İslam hukukçuları tarafından talak terimi ile özellikle tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşanmaların ifade edildiği görülmektedir.³⁴

Talak kocanın hakkı olması ile dikkat çeken bir durumdur. Koca evlenirken ya da sonrasında dilerse bu konuda karısına yetki verebilmektedir. Buna tefviz-i talak denmektedir. Boşanma hakkını karısına veren bir kocanın bundan vazgeçmesi mümkün değildir. Şer'iyye sicillerinde tefviz-i talakla alakalı örneklerin oldukça az olduğu görülmektedir. Bu örnekler çoğunlukla evlilik sürerken boşanma yetkisinin kadına devredilmesi ile ilgilidir. Nikah akdi gerçekleşirken boşanma yetkisinin kadına devredilmesine çoğunlukla rastlanmamaktadır. Fakat Osmanlı padişahlarının kızlarının en azından belirli bir tarihten sonra tefviz-i talakla evlendikleri dikkat çekmektedir. Bu konuda örneklerin az olmasının en önemli nedeni sonradan vazgeçme imkanının olmamasından kaynaklanmaktadır. İslam aile hukukunda talak şekillerinden en önemlisi de muhalaa veya hul denilen tarafların anlaşarak evlilik birliğini sonlandırmalarıdır. Bu tarz boşanmalarda İslam hukuku, eşi ile anlaşamayan kadına, kocasının boşanma yoluna gitmemesi durumunda kendisi için çekilmez hale gelen evlilikten kurtulma imkanı vermiştir.³⁵

Bir diğer durum, üç talakla karısını boşayan erkeklerin sonradan pişman olarak gerçekleştirdikleri boşamayı inkâr ettikleri olaylardır. Bu noktada mahkeme huzurunda dinlenen tanıkların sözleri evliliğin devamı ya da sona ermesi açısından büyük önem taşımıştır. Şer'iyye sicillerine kadın ile ilgili sıkça yansıyan bir diğer durum, kocanın belli bir şart veya süre ileri sürerek, bunların gerçekleşmesi durumunda karısını boşayacağını ileri sürdüğü kayıtlardır. Ortaya koyulan şartlardan bazıları ikinci kez evlilik yapmamak, bir daha içki içmemek, karısını uzak bir yere giderek yalnız bırakmamak, zina yapmamak vb'dir. Kadının genellikle mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ya da bazı durumlarda çocuklarının nafakasından vazgeçerek, hatta zaman zaman özel eşyalarını gözden çıkartarak, kocasını boşanmaya ikna ettiği "muhalaa" yöntemi de kadın açısından sürdürülemeyen evliliklerden bir kurtuluş kapısı olmuştur. Evliliği biten kadının iddeti içindeki nafakası kocasına aittir. Hatta muhalaa yolu ile iddet nafakasından vazgeçerek kocasından ayrılan kadınların nafakaları bile, eğer

³⁴ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e., s. 286.

³⁵ Gül Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya: Göksu Matbaacılık, 2000, ss. 33-48.

hamile iseler, hamileliklerinin sonuna kadar kocaları tarafından ödenir. Boşanmanın ardından, kadın feragat etmediyse, çocuklarının nafakaları da babaları tarafından karşılanır. Fakat baba, zaman zaman ekonomik sıkıntısını gerekçe gösterip mahkemeye başvurarak, nafaka bedelini azaltmayı talep edebilmiştir. En büyük sıkıntıyı da boşanmış ama gaip olan kocasından nafaka talebinde bulunan kadınlar çekmiştir. Bu durumda mahkemelerin genellikle kadına, çekilen ekonomik sıkıntıları göz önünde bulundurarak, kocası adına borçlanma hakkını tanıdıkları görülmektedir.³⁶

Sebepsiz boşanmalar dinen hoş karşılanmamakla birlikte koca talak için bir neden ileri sürmek mecburiyetinde tutulmamaktadır. Öte yandan tek taraflı bir işlem olması nedeniyle talakın geçerli sayılabilmesi için hakim kararına da gereksinim duyulmamaktadır. İslam dininde boşanma durumları hoş karşılanmasa da gerek İslam'da aileye verilen önem gerekse boşanma hakkının kötüye kullanılması ihtimaline karşı getirilen önlemler bu hakkın suistimal edilmesinin önüne geçmiştir. Bu nedenle kolay boşanmanın hayata geçirildiğini söylemek yanlış olacaktır. Bunun aksine İslam dünyası içerisinde boşanmalar geçmişte ve günümüzde oldukça sınırlı olmuştur.³⁷

2.3.Osmanlı Hukuku'nda Önemli Başlangıç: Zina

İslam hukukunda cezalar, hadd, kısas, diyet ve ta'zir olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır. Kelime anlamı olarak, menetmek, sınır çekmek ve esirgemek olan "hadd", bazı suçlar için Kur'an ve sünnet ile belirlenen mikatı belli olan cezaları içinde barındırmaktadır. Zina, İslam ceza hukuku kapsamında ele alınan bir suç olup, haddler kapsamında değerlendirilmektedir. En genel anlamıyla zina, aralarında bir nikâh bağı bulunmayan yetişkin bir erkek ile kadın arasındaki cinsel ilişki olarak ifade edilmiştir. Ancak efendi-cariye ilişkisinde de nikah bağı yoktur ve onlar zina sayılmamıştır.³⁸

Arşiv araştırmalarına göre, namus cinayetleri Osmanlı toplumunda oldukça sık görülmekteydi. 1858 Ceza Kanunu namus cinayetini karısını veya diğer mahremlerinden birini zina işlerken öldürme fiilini (Madde 188) mazur göstererek kanunlaştırmış ve meşrulaştırmıştır. Öte yandan, kendini ve namusunu korumak için öldürmeyi affetmek de bir diğer madde ile (Madde 186) düzenlenmiştir. Bu son

³⁶ Esra Yakut, "Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.I, S. I (2015), ss. 1-23.

³⁷ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e., s. 286.

³⁸ Nevin Önal Özkorkut, *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*, İstanbul: Siyasal Yayın-Dağıtım, 2009, ss. 70-71.

maddeye göre, bir kadını (ve eşini) zina işlediği için öldüren bir erkek namusun korunması adına yasaya göre affedilmekte ve mazur görülmektedir. 1858 Ceza Kanunu bu hükümleri ile, kadının zinasında "özel adalet"in yolunu açmış, hatta teşvik etmiş görünmektedir.³⁹ Konu ile ilgili olarak 1858 Ceza Kanunu'ndan iki yıl öncesine ait bir Şeyhülislam fetvasıyla karşılaşmaktayız. Bu fetvada kızını ve zina sırasında yakalanan sevgilisini öldüren bir baba mazur gösterilmiştir. Bu da bizlere namus cinayetinin Osmanlı hukuk pratiğinde zaten meşrulaştırılmış olduğunu kanıtlamaktadır.⁴⁰

1862'de Sivas Yüksek Mahkemesi, İstanbul'daki Yüksek Mahkemeye (Meclis-i Vala) gönderdiği bir yazıda kaçak kızlar meselesini kaleme almıştır. Yazıda, sevgilisiyle isteyerek kaçan kadınlarla ilgili 1858 Ceza Kanunu'nda bir madde bulunmadığına oysa uygulamada bu türden olaylara sıklıkla rastlanıldığı dikkat çekilmiştir. Nitekim genç erkekler tarafından "etki altına alınan" bazı bakire kızlar yazıya göre gönüllü olarak onlarla kaçmakta, bekaretlerini kaybetmekte ve bu erkeklerle evlenmek istediklerini itiraf etmekteydiler. Bu durumun zina suçunu oluşturduğu belirtilmiş, sözü edilen fiillerin günden güne artmakta olduğuna ve ceza uygulanmaması halinde daha da artacağına vurgu yapılmıştır.⁴¹ Sivas Yüksek Mahkemesi, Meclis-i Vala'dan "bu kızlarla, özellikle de evli olmayan kızlarla evlenmemesi" konusunda bir karar almasını talep etmiştir.⁴²

Zina eden bir kadının, koca ve babası dışında aile içinden bir erkek tarafından aile kararıyla öldürülmesi uygulaması Osmanlı toplumunda yaygın bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Emine isimli kadın 1845'te Maraş'ta sevgilisiyle zina ederken oğlu İsmail tarafından yakalanmış ve öldürülmüştür. Baba ve amcasının eve dönmelerini müteakip İsmail onları öldürmeden önce babasına ve amcasına haber vermiştir. İsmail hem annesini hem de sevgilisini olay yerinde öldürmüştür. İsmail ve babası sorguya çekildiklerinde "aşiret geleneklerine göre onurlarını geri aldıklarını" itiraf etmişlerdir. Maraş Valisi olayı İstanbul'daki Meclis-i Vala'ya iletmiş, İsmail ile ilgili nasıl bir karar alınacağını sormuştur. Meclis'in olaya karşı tepkisinin bir hayli zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, kurumun cevabı incelendiğinde, toplumun genelde namus cinayetleri hakkındaki fikri de ortaya çıkmış olmaktadır. Yüksek Kurul,

³⁹ Altındal, a.g.e., s. 110.

⁴⁰ Davis, a.g.e., s. 109.

⁴¹ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Yayınları, 1973, s. 23.

⁴² Altındal, a.g.e., ss. 107-109.

cinayet suçunun ne zaman işlendiğinin anlaşılabilmesi için mahkemece duruşma yapılmasını istemiş, bunun üzerine Emine'nin varisleri failer hakkında suç duyurusunda bulunmuşlardır. Ancak, ortada bir namus cinayeti olduğu için failerin cezalandırılmaması yoluna gidilmiştir. Emine'nin partnerinin öldürülmesiyle ilgili olarak da Meclis, sadece şikâyet durumunda kıyas yoluyla mevcut şeriat ilkesinin uygulanmasını tavsiye etmiştir. Adı geçen belgenin 1848'e, yani 1858 Ceza Kanunu'ndan on yıl öncesine ait olması, kanunlaştırma zamanında namus cinayetlerinin Osmanlı hukuk pratiğinde zaten meşrulaştırıldığını ve affedildiğini bizlere kanıtlamaktadır.⁴³

1858 Ceza Kanunu'nda 1860 yılında yapılan bir değişiklikle, zina eden kadını az da olsa korumaya yönelik bir hüküm getirilmiştir. 201. madde hükmüne göre; “kadının zinasında namus için dava açma hakkı kocasına, kocası yoksa velisine aittir”. Kocası veya velisi, zina eden karı aleyhine dava açtığında kadın üç aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.⁴⁴ Fakat koca karısını geri almaya rıza göstererek bu cezanın etkisini ortadan kaldıracaktır. 1858 Ceza Kanunu'nda kaçak kadın ve namus cinayetleri ile ilgili diğer maddelere gelince; 201. madde hükmüne göre zina yapan kadın, bir kez daha ailesinin ve erkek velisinin inisiyatifine bırakılmıştır. Buna göre koca veya baba, zina yapan kadını öldürülmesini istemezse, cezalandırılması için yasal mercilere başvurabilecektir.⁴⁵

Kadınların zinası nedeniyle hapis cezasının uygulanmasına dair çok az sayıda örnekle karşılaşılacaktır. Örneğin, 1865'te karısı Katriya ve ortağı Nikola'yı zina sırasında yakaladıktan sonra, Nikola'yı olay yerinde öldüren Andreo'ya, üç ay hapis cezası verilmiştir. Andreo'nun oldukça kısa sürelik hapis cezasına çarptırılması, cinayetin namus cinayeti olmasına bağlanmış ve 1858 Ceza Kanunu'nun failin cezasını azaltan ilgili maddesine atıfta bulunulmuştur. Sözü edilen olayda Andreo'nun karısı Katriya'ya da altı ay hapis cezası verilmiştir.⁴⁶

İslam hukuku çerçevesinde zina suçunun ispatı, tanık aracılığıyla ya da failin söz konusu suçu işlediğine dair beyanı, yani itirafı ile söz konusu olmaktadır. İslam hukuku

⁴³ Altındal, a.g.e., ss. 107-109.

⁴⁴ Caporal, a.g.e., ss. 141-142.

⁴⁵ Suraiya Faroqhi, “18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 9.

⁴⁶ Leslie P. Peirce, *Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı*, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, ss. 178-179.

çerçevesinde tanığa “şahid” denmektedir. Mahkemede tanıklık yapabilecek kimsenin bazı koşulları yerine getirmesi gerekmektedir.⁴⁷

- Tanıklık edeceği soruna dair gerekli bilgiye sahip olması ve gözü ile görmüş ya da kulağı ile işitmiş olması şartı aranmaktadır.
- Ergin ve Mümeyyiz olması gerekmektedir.
- Özgür olması gerekmektedir.
- Eğer bir Müslim’e karşı tanıklık edilecekse tanıklık edenin de Müslim olması gerekmektedir.
- Tanık istediğini söylemekte özgürdür.
- Adil olması gerekmektedir. Herhangi bir iftiradan dolayı Kazf Haddi ile cezalandırılmamış olması gerekmektedir.
- Gelenek, göreneğe ve sosyal düzeyine uygun olarak yaşamış olması gerekmektedir.
- Tanıklığı ile bir menfaat elde etmemesi gerekmektedir.

Bir davada iddianın kaç tanık ile kanıtlanacağı o sorunun niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Zina suçunun tanık ile ispatlanması hususunda özel ispat şartı aranmıştır. Diğer suçlarda olduğu gibi bu suçun da ispat edilebilmesi için iki tanık yeterli gelmemektedir. Dört erkek tanık tarafından zina fiilini gördüklerine dair şahitlik etmeleri gerekmektedir. Zina fiiline gözleri ile şahitlik etmiş olan tanıklar tarafından mahkemede toplu olarak zina suçunun gerçekleştiğini gözleri ile gördüklerine dair tanıklık edilmesi önemlidir. Tanık sayısında azalma olması, suçun subüt bulmasının önüne geçtiği gibi aynı zamanda zinanın gerçekleştiğine dair tanıklık edenlere de zina iftirası suçunun cezası verilmesi beraberinde gelmektedir. Halebi tarafından bildirilen üzere, İslam hukuku alimlerince belirli özellikleri taşıyan dört erkek tanık şartının koyulmasındaki en önemli amaç, zina suçunun açığa çıkmasının istenmemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü işlenen bir zina fiilinin dört tanık tarafından görülmesi oldukça zor olan bir şeydir. Araştırmacılar tarafından İslam hukukunun uygulandığı

⁴⁷ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e., s. 104.

ülkelerde bu ispat şartının, zina suçunun cezalandırılmasını hemen hemen imkânsız hale getirdiği ifade edilmektedir.⁴⁸

2.4.Osmanlı Aile ve Sosyal Yaşantısında Kadın

Osmanlı hukuk uygulamasında kadınların evlilik, boşanma, vesayet, miras ve benzeri konularda mahkemelerde hem davacı hem de davalı olarak bulunabilmeleri tarihçileri kadını ve içinde yaşadığı aileyi ayrıntılı incelemeye yöneltmiştir. Osmanlı kadını aile bağlamında değerlendiren çalışmaların çoğunluğunu Aile Hukuku'na giren konular oluşturmaktadır.

Bazı çalışmalarda ise vakfiyelerin değerlendirilmesi yoluyla kadının aile içindeki rolü ve yeri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar, kadınların neden aile vakıfları kurdukları sorusunu ele almakta ve bu yöntem sayesinde İslam Miras Hukuku hükümlerinden kaçabilmenin mümkün hale geldiğini ortaya koymaktadırlar. Evlilik, boşanma ve nafaka gibi Aile Hukuku konuları, İslâm Hukuku Hükümleri'nin Osmanlı hukuk sisteminde ne dereceye kadar uygulanabilir olduğunu ortaya koymakta, iki hukuk sistemi arasında adeta bir karşılaştırma yapmaktadır.⁴⁹

Kadının aile içindeki konumunu, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve kadının hukukî statüsünü fetvalara dayalı olarak algılamaya çalışan literatür, mahkeme kayıtlarına dayalı çalışmaları tamamlamaktadır. Bu eserler, aile hayatını farklı zaman dilimleri çerçevesinde ele almakta ve kadının 21. yüzyıldaki statüsünün izini sürmeyi hedeflemektedir. Kadının aile içindeki durumunu farklı dönemlerde değerlendiren bu türden eserler İslâm Hukuku ile modern hukuk arasında da karşılaştırmalar yapmaktadırlar. Son dönemde artan Osmanlı aile tarihi yazarlığı, kadın odaklı değildir ve kadını ailenin bir üyesi olarak ele almaktadır. Bu çalışmalar, aile yapısını incelemenin bir sonucu olarak ataerkil aile yapısı perspektifinden bakarak aile ve cinsiyet ilişkilerini ya da kadının aile içindeki konumunu görmeyi amaçlamaktadır. Genel olarak aile yapısının ataerkil olma derecesine göre ailedeki kadınların erkeklerin kontrolü altında olduğuna inanılmaktadır. Kadınların erkeğe bağımlı olduğu kabul edilse de, ailede kadının belirli bir dereceye kadar güç ve otoritesi vardır. Osmanlı

⁴⁸ Cihan Osmanağaoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.LXVI, S. I (2008), ss. 118-119.

⁴⁹ Şemsettin Sami, *Kadınlar*, Haz. İsmail Doğan, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996, s. 5.

Devleti'nde aile üzerine yapılan araştırmalar tek model bir aile yapısından bahsetmenin yanlış olacağı görüşünden hareket etmektedir. Araştırmalar, aile yapısının toplum içinde farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰

Örneğin, kadınların vakıf kurucusu veya lehdarı olarak ekonomik hayatla olan bağlantıları, onların toplumdaki konularını etkileyebilmiştir. Öte yandan, taşradaki ev yapısını inceleyen araştırmalar, aile ilişkilerini ve bu ailelerdeki kadınların rol ve işlevlerini anlatmayı hedeflemişlerdir. Bu çerçevede şu söylenebilir ki, taşralı seçkin kadınlar mülk sahipliği ve yönetimi sayesinde statülerini iyi bir konuma yükseltebilmişlerdir.⁵¹

Kadınlar üzerine araştırma yapan bazı yazarlar tereke kayıtlarında bulunan bilgileri istatistiksel olarak değerlendirmeye tabi tutmuş ve kadınların medenî durumlarını, kocalarının kimliklerini ve çocuklarının sayı ve yaşları ile çeyiz miktarlarını incelemişlerdir. Bu tür bilgiler aile yapısını tam olarak kavrayabilmek açısından çok önemlidir. Araştırmalar, Osmanlılar'da çok eşliliğin sanılan aksine yaygın olmadığını, çocuk sayısının da çok fazla olmadığını ortaya koymuştur. Araştırmalara göre Osmanlı şehirlerinde yaşayan gayrimüslim ailelerin çocuklarının sayısı bile Müslüman ailelerinkinden fazladır.⁵²

Tanzimat dönemi ile başlayan reform hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu için zor bir dönem başlatmış gözükmektedir. Değişiklik ve düzenlemeler hem devlet hem de toplum düzeninde dikkat çekmektedir. Nitekim halk, kentleşmenin hızına alışmak ve reformlarla gelen kültürel dönüşümlere adapte olmak konularında zorluklar yaşamıştır.⁵³ İstanbul gibi büyük kentlerde bu durum çok daha net biçimde gözlemlenebilmektedir. Özellikle Kırım Savaşı (1853-1856)'nı müteakip Balkanlardan İstanbul'a gelen çok sayıda Müslüman ve Türk bu kentin değişik yerlerinde Avrupaî bir şehir kültürünün gelişmesinde fayda sağlamışlardır.

Reform dönemi Osmanlı toplumuna Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi popüler gazete, dergi ve roman kültürünü de getirmiştir. Bu eserlerde Osmanlı aile hayatı, evlilik kalıpları, kadının toplumdaki konumu ve eğitim ile ilgili konular

⁵⁰ Kemal Arı, *Devrim Güneş Kadar Sıcaktır*, İzmir: Burak Kitabevi, 2011, ss. 262-263.

⁵¹ şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999, s. 231.

⁵² Türkan Arıkan, *Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet*, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Ankara: Türk Tarik Kurumu Basımevi, 1984, ss. 22-23.

⁵³ Utkan Kocaturk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, s. 228.

inceleme konusu yapılmıştır. XX. yüzyılın başlarında ise “Kadınlar Dünyası”, “Türk Kadını” ve “Hukuk’u Nisvan (Kadın Hakları)” gibi dergiler sayesinde kadın basını daha liberal bir çizgiye ulaşmıştır. Bu dergilerde yer alan yazılarda, dönemin kadınlarının eğitim ve iş gibi konuların yanı sıra diledikleri erkeklerle evlenebilme ya da diledikleri elbiseyi giyebilme hakkı gibi çeşitli talepleri gündeme getirilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1919)’nde kadın haklarının korunabilmesi adına onlarca kadın örgütü kurulmuştur.⁵⁴ Kadın derneklerinin yaygınlaşması aynı zamanda üniversitelerin kadınlara açılması ve kadınların işgücüne katılımının artmasını da beraberinde getirmiştir.

Resim 4 Osmanlı'da Kadın Üniversitesi

Bu gelişmelerle İstanbul'un bazı semtlerinde okul, banka, postane ve tiyatro gibi mekânlarda özellikle zengin ve seçkin kadınların erkeklerle birlikte çalışabilme imkânları yaratılmış, Osmanlı toplumunun aile hayatı, evlenme, boşanma gibi konulara olan bakış açısı değişmeye başlamıştır.⁵⁵ Tabii, bu durum Osmanlı Hukuku'nda Aile Hukuku'nun yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918), devletin yönetimi ve siyâsi gündemi milliyetçi eğilimlere sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elinde bulunuyordu.⁵⁶ O sebeple bu cemiyetin

⁵⁴ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 182.

⁵⁵ Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *AÜ-Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.5, S. 1 (1972), ss. 81-124.

⁵⁶ Siyasal iktidarın cinsiyeti ve ataerkil anlayışa yönelik siyasal yapılanmanın tahlili konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Ayşegül Yaraman, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999, s. 22 vd.

liderleri hukuk sistemi üzerinde de etkilerini yoğun bir şekilde hissettirmeyi başarmışlar, Osmanlı toplumunu kendi siyâsi eğilimlerine göre şekillendirmeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan kısa bir müddet sonra başlayan kanunlaştırma hareketlerinin son örneklerinden biri Hukuk-i Aile Kararnâmesi (1917) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kararnâme, aile hukuku alanında İslâm ve Osmanlı hukuk tarihinde ilk örnek sayılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaklaşık bir buçuk yıl yürürlükte kalmış olmasına rağmen Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin gibi ülkelerde daha uzun sürelerle yürürlükte kalmış ve İslâm hukuk tarihinde kısa ömrüne rağmen önemli bir etkiye sahip olmuştur. Hukuk-i Aile Kararnamesi ile nişanlanma ilk kez hukuksal bir kurum olarak düzenlenerek evlenmeye kadın için 17, erkek için 18 olmak üzere yaş sınırı getirilmiştir. Daha erken yaştaki evliliklerin ise veli izni ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Zorunlu bir hal olmadıkça akli dengesi yerinde olmayan kişilerin evlenmesi yasaklanmıştır. Kararnamenin evlilik konusunda getirdiği önemli yeniliklerden birisi de nikah öncesi ilan şartının konulması olmuştur. Kararname ile kadının nikahtan önce, erkeğin ikinci kez evlenmesi durumunda kendisinin ya da ikinci karısının boş olması koşulu koyabilmesi de kabul edilmiş ve bu değişiklikler toplum içerisinde büyük itirazları da beraberinde getirmiştir.⁵⁷

Bu Kararname ile nikahın tarafların birinin ikametgahı, hakimin veya onun özel bir izin ile yetki verdiği vekilin huzurunda akdedilmesi gerekli hale gelmiştir. Çok kısa bir süre uygulama alanı bulan bu Kararname, 1919'da yürürlükten kaldırılmıştır.⁵⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan savaşlarda yaklaşık üç milyon Müslüman erkek ölmüş veya yaralanmıştır. Erkek nüfusun zayı olması, çok sayıda Müslüman kadının destekten yoksun kalması anlamına geliyordu. Bu da ekonomik koşulları kötü hale getirmiş ve kadınları hayata katılmaya zorlamıştır.⁵⁹

⁵⁷ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e., s. 121.

⁵⁸ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e., s. 121.

⁵⁹ Caporal, a.g.e., s. 248.

Resim 5 Osmanlı Devleti'nde Kadın

Kadınların içine düştüğü bu ekonomik zorlukların farkına varan Osmanlı Hükümeti, 1917'de kadınlar için bir İşçi Taburu kurmuş, bu sayede kadınlara özel iş olanakları sağlanması gibi faaliyetlerin önü açılmıştır. Kadınlara temizlikçi olarak istihdam edilmeleri için İstanbul Belediyesi tarafından meslekî eğitim de verilirken, 1916'da Harbiye Nezareti Osmanlı Müslüman Kadınlarını İstihdam Komisyonu'nu kurmuştur. Bu kurum kadınların geçimlerini sağlamak için fuhuşa başvurmalarını engellemeyi hedeflemiştir.⁶⁰ Ancak, düzenlenen kampanya beklenen ilgiyi görmemiştir. Çünkü kocalarını kaybetmelerinin ardından çoğunluğu eğitimsiz olan kadınların geçimlerini başka yollardan sağlamaları oldukça güç görünüyordu.⁶¹

Osmanlı Hukuku'nda en çok uygulanan Hanefi Mezhebi'nin boşanma ile ilgili kurallarına göre, bir kadının kendini istemediği bir evlilikten kurtarabilmesi mümkün değildi. Bu durum XVI. Yüzyılda Hanefiliğin resmî fıkıh okulu kılınmasından başlayarak sürdürülmekteydi, üstelik kadınlar kocaları tarafından boşanmalarından da öte onların türlü kötü muamelelerine de katlanmak zorunda idiler. İşte, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hukukçu ve devlet adamları kadınların karşı kaşıya oldukları olumsuz durumları fark etmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda hukukçu ve devlet adamları İslam Hukuku'nun mevcut kurallarını zamanın şartlarına uygun hale getirebilmek suretiyle kadınlara evliliğin feshi konusunda bazı yetkiler tanımışlardır. Böylece Müslüman kadınların durumu bir dereceye kadar düzeltilmeye çalışılmıştır.⁶²

⁶⁰ İnan, *Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 151.

⁶¹ Caporal, a.g.e., s. 252.

⁶² Caporal, a.g.e., s. 256.

Tanzimat Dönemi'yle başlayan Batılılaşma çabaları kadınların dış görünüşleriyle ilgili bir sorunu daha ortaya çıkarmıştır: “Örtünme”. Bu son derece tartışmalı konu dönemin aydınlarının kafalarını bir hayli meşgul etmiştir.⁶³ Bazı aydınlar yüzün örtülmesi ve tesettür tarzı bir giyim biçimini kadınların hayatına bir kısıtlama olarak algılamış ve örtünmeyi reddetmişleridir. Bu tarz düşünen yazarlardan bazıları örtünmenin bir kadının evlilik şansını azalttığını bile ileri sürmüşlerdir.⁶⁴

Sözü edilen dönemde özellikle başkent İstanbul'da, eğitim ve diğer çeşitli reformlar sayesinde kadınların kamusal profiline büyük ölçüde değişmeye başladığı görülmektedir. Örneğin Osmanlı kadını artık gece yarısı bile sokaklarda yürüyebilmekte, mitinglere katılabilmekte, tramvaylara binebilmekte hatta sadece muhafazakâr erkekleri değil ve fakat tüm erkekleri şaşırtacak derecede yüksek sesle konuşabilmekteydi.⁶⁵ “Türk Kadını” isimli ünlü derginin yazarlarından Ethem Nejad konuyla ilgili bazı ilginç örnekleri de sıralamıştır. Mesela, Osmanlı kadını eğlenmek için komşularına ziyarete gidebiliyor, sokaklarda eskiye göre daha çok serbest biçimde dolaşabiliyor ve erkeklerle flört edebiliyordu. Üst sınıf kadınlar ise İstanbul'un Prens Adaları'ndaki sayfiyelerde sabahlara kadar erkeklerle içki içip kumar oynuyorlardı. Ethem Nejad yazısında kadınların toplum yaşamında derli toplu olarak bulunabilmeleri açısından daha uygun eğlence biçimlerinin öngörülmesini ve tatil köylerinin hazırlanmasını önermiştir.

Dönemin bir başka Osmanlı aydını olan İbrahim Hilmi, kadın açısından modernleşmenin aslında kadınların çalışma hayatına katılmaları konusuyula ilgili olduğunu savunmuştur. Hilmi için kafelerde oturmak, erkeklerle kaynaşmak ve müstehcen giyinmek kadını modern kılmamaktadır. Hilmi'ye göre bunlar, Osmanlıların kaçınması gereken Avrupa medeniyetinin hastalıklarıdır. Yazar, anlatmaya çalıştığı hususla ilgili güzel bir örnek de vermiştir. Halep ziyareti sırasında tanıştığı yirmi yaşında çok iyi eğitim almış, terbiyeli ve namuslu bir Amerikalı kadın gezgin her Osmanlı kadınının mutlak örnek alması gereken bir karakter olarak göstermiştir.⁶⁶

İmparatorluğun sonlarına doğru Osmanlı yazar ve aydınları evlenirken, eşlerin özgürce seçilebildiği, evliliklerin tek eşle yapılabildiği ve aile üyeleri arasında kesinlikle

⁶³ Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, İzmir: Zeus Kitabevi, 2001, s. 165.

⁶⁴ Caporal, a.g.e., s. 324.

⁶⁵ İnan, *Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, ss. 152-155.

⁶⁶ Semiha Tuna, “Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak”, *Fe Dergi - Feminist Eleştiri*, C.1, S.1 (2009), s. 22.

eşitlikçi ilişkilerin bulunabileceği bir çekirdek aile yapısında ısrarcı olmaya başlamışlardır.⁶⁷ Buna göre görücü usulü evlilik uygulaması, artık asla kabul edilemeyecek bir duruma getirilmeliydi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre için İstanbul'a gelen gezgin Marmaduke Pickthall, Müslüman kızların tanımadıkları erkeklerle evlenmeyi reddettiklerini kaydetmiştir. Yazara göre evlenmeden önce yüz yüze görüşmek artık bir gereklilik olarak anlaşılmaktaydı. İbrahim Şinasi, Namık Kemal ve Celal Nuri gibi Batı yanlısı Osmanlı aydın ve edebiyatçıları da görücü usulü evlilikleri eserlerinde eleştirmişlerdir. Ahmet Mithad Efendi gibi yazarlar da görücü usulü evliliği, cariyelik ve çok eşlilik gibi toplumsal bir hastalık olarak görmüş ve şiddetle kınamışlardır. Dönemin ünlü yazarlarından Seniye Ata da benzer düşüncelere sahip olmuş, güçlü bir toplum modeli yaratabilmek için güçlü ailelere sahip olunması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu ise ancak birbirlerini yeterince tanıyan ve seven çiftlerce sağlanabilecektir.⁶⁸

Gelinen noktada, Osmanlı Devleti'nin son döneminde "Türk Kadını" isimli derginin düzenlediği ilginç bir ankete değinmek gerekmektedir. Dergi, okurlarından müstakbel eşleriyle ilgili çeşitli soruları yanıtlamalarını istemiştir. Bir kadın okuyucu kendisi için dindar bir koca, ikincisi, çalışmasına izin verecek klas, açık fikirli bir koca ve üçüncüsü de entelektüel bir koca istediklerini söylemişlerdir. Erkek okuyucular da bu anketi yanıtlamışlardır. İçlerinden biri, karısının aşırı güzel olmasını arzuladığını belirtmiş, böylelikle sokakta ya da sosyal bir toplantıda herkesin ona hayranlıkla bakacağını vurgulamıştır. Bu kişi kıskanç bir kişi olmadığını, karısının tüm arkadaşlarıyla tanışmasını istediğini ve yemeklerden sonra sigara içmeye ve kahve içmeye alışmasının çok iyi olacağını ifade etmiştir. Diğer bir katılımcı ise eşinin ilk aşkı olması gerektiğini, onun tek başına dışarı çıkmasını istemediğini, mutlak dışarı çıkılacaksa kendisine annesinin eşlik etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu kişiye göre o günlerde genç bir kadını evde tutmanın imkansızlığı da belirtilmiştir. Sözü edilen erkek, karısının ayrıca iyi eğitilmiş, zeki ve zarif olmasını da istemiş, ev işleri ve ev ekonomisiyle nasıl başa çıkılacağını bilmesi gerektiğini de eklemiştir.⁶⁹

⁶⁷ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007, s. 153 vd.

⁶⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, Ankara: İmge Yayınları, 2008, s. 292.

⁶⁹ Goloğlu, a.g.m., s. 153.

Sözü edilen dönemde çıkartılan kadın dergilerinde çok eşlilik yerilmiş, çekirdek ailenin üstünlüklerinden söz edilmiştir. “Kadınlar Dünyası” adındaki dergide yayınlanan bir makale, evlilik birliğinde kadının haklarını iyi bilmesi gerektiğini hatırlatmış, bir erkek ve kadının ancak çekirdek ailede kendilerine ve çocuklarına uygun şekilde bakabileceklerine vurgu yapmıştır.⁷⁰

Dönemin ünlü yazarlarından Aliye Cevat Hanım da benzer şekilde muhafazakâr aydınlar tarafından ifade edilen çokeşlilik argümanlarına, erkeklerin fiziksel ve zihinsel güçlerini azalttığını öne sürerek karşı çıkmıştır. Nitekim, çok eşli bir erkek ailesini geçindirmek için daha çok çalışmak zorunda kalacak, bu da onun hayattan çok fazla zevk alamamasına yol açacaktır. Bu kişi ayrıca erken yaşta ölürse eş ve çocukları için zor bir hayat ortaya çıkacaktır. XIX. yüzyıl boyunca pek çok Osmanlı kadınının kırsal kesimde, küçük ölçekli (aile) yapısı çerçevesinde tarımda çalıştığı, bazı kadınların da küçük üretim sanayinde, tekstil, ayakkabıcılık ve tütün ütü gibi alanlarda ücretli işçi olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri, bazı kadınları istihbarat servislerinde ajan olarak bile kullanmışlardır. Örneğin, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığı'na gönderilen resmî bir yazıda kanun ve nizamın yararına olduğu sürece kadınların istihbarat görevlisi olarak çalıştırılabileceği vurgulanmıştır.⁷¹ İttihat ve Terakki yöneticileri taşrada öğretmenlik yapmaları için İstanbul'dan eğitilmiş kadınların atanmalarına da ön ayak olmuşlardır. Ancak bu proje, kadınlara yönelik sosyal kısıtlamalar nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Sözü edilen dönemde çıkartılan “Türk Kadını” ve “Kadınlar Dünyası” isimli yayın organlarında yer alan yazılar, devlet yetkililerinin kadınları çalıştırma isteklerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷²

Edhem Nejat bir makalesinde, eski Türkler'in Asya vatanı Turan'da kadınların ev dışında çalışmaya alışkın olduklarını anlatmıştır. Necmettin Sadık da bir yazısında insanlığın ve medeniyetin geldiği noktada sosyal hayat ve iş bölümü nedeniyle, kadının da tıpkı erkeği gibi çalışarak topluma katkıda bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Kamusal hayatta kadınların giderek yer etmesi ile birlikte Osmanlı basınında yer alan kadınlara özel yayınlarda da bir artış görüldüğü söylenebilir. Dönemin kadın yazar,

⁷⁰ Şemsettin Kutlu, *Bu Şehri İstanbul Ki*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996, s. 366.

⁷¹ Sıdıka Tezel, *Atatürk ve Kadın*, Ankara: Türk Ticaret Bankası Yayınları, 1983, s. 1.

⁷² Gülay Arıkan, “Tanzimat Döneminde Kadınlar”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 325.

öğretmen ve siyasî aktivistleri çoğunlukla kentsel üst sınıf kökene mensuptular. Bu kişiler aslında konumları itibariyle pek sorun yaşamayan insanlardı, ancak ait oldukları toplumun içinde yaşanan kadın sorunlarını aşmanın yollarını aramak üzere uzun yıllar bıkmadan, usanmadan çalışmışlardır. Özellikle “Osmanlı Kadınlarının Haklarını Savunma” isimli cemiyetin bu konuda yaptığı çalışmalar büyük ses getirmiştir. Osmanlı Dönemi’nde, kadınların ekonomik alanda genelde pasif kaldıkları görünse de kadı sicilleri üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar sunucunda kadınların ekonomi konusunda da oldukça aktif rol üstlendikleri dikkat çekmektedir. Sıradan ya da seçkin çok sayıda Osmanlı kadını, kayda değer miktarda taşınır ve taşınmaz mal sahibi olarak kendilerini göstermişlerdir. Dönemin Osmanlı kadınları çeşitli konularda sözleşmeler de yapabilmış, hatta sözleşmenin fesih hakkını da kullanabilmışlerdir. Öte yandan, İslâm Hukuku uygulamalarının aksine kadınlar, mahkemeye müracaat edileceği zaman erkek akrabaları yanlarında olmadan da bu haklarını şahsen kullanabilmışlerdir. Kadınların sözleşmelerde daha çok gayrimenkul satıcısı konumunda buldukları anlaşılmaktadır.⁷³ Ama bu durum özellikle feraiz alanında kadınların taşınmaz mallarından vazgeçmesi ve taşınmaz malların erkek mülkiyetine geçmesi sonucunu doğurmuştur. Kadınların bu tür transferleri hangi amaçlarla yapmış oldukları konusu tam olarak açık değildir.

Çoğu erkek gibi kadınlar da mallarının büyük bir kısmını miras yoluyla, genellikle kendilerine anne babalarından ve eşlerinden geçtiği şekilde ediniyorlardı. Dükkân ve işyerlerindeki hisseler, intifa hakları ve maaşlı vakıf gönderilerinin ilk etapta erkeklere ait olma eğilimi dikkat çekmektedir, ancak prensip olarak kadınlar da bu konularda miras hakkına sahip durumdaydılar. Vakıf kuruluşunda da, kadınlar vakfi kuran kişi olarak bulunabiliyorlar, vakıf yöneticisi (mütevelli) olarak da bir kimsenin karısı, kız çocuğu veya bir başka bir kadın akrabası birincil derecede atanabiliyordu.⁷⁴

Bununla birlikte, hayırsever faaliyetlerde kadınların payı, zaman ve mekanâ göre büyük farklılıklar göstermiştir. III.Ahmed döneminde saray kadınlarının artan kamu varlığı, ülkedeki vakıfların kadın bağışlarının toplam yüzdesini yüzde 27'ye yükseltmeye yardımcı olmuştur. Kahire'de, bir bütün olarak on sekizinci yüzyıl için bu

⁷³ Noemi Lévy, Alexandre Tourmarkine, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 149.

⁷⁴ Zehra (Odyakmaz) Altınbaş, “Anayasalarımızda Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.V, S.14 (1989), s. 457.

rakam yüzde 25 iken, Halep'te 18. yüzyılda yeni vakıfların yüzde 30-40'ını kadınlar kurmuşdurumdaydılar. Büyük şehirlerdeki kadın vakıf kurucularının çoğu hanedan üyesiydi veya askerî soyları temsil etmekteydiler. 19. yüzyılın başlarında Harput gibi bazı yörelerde ise asker olmayan kurucuların yüksek oranı, önemli tarımsal ve ticarî zenginlik kaynaklarına daha geniş erişimin bir kanıtı sayılabilir.⁷⁵

Son tahlilde kadınların toplumsal serbestliği, aile ve evdeki yerlerine göre biçimlenmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadın ve erkeklerin yaşamlarındaki merkezî toplumsal olgu ailedir. Bireysel yaşamları yeniden düzenlemek için başka ne plânlanmış olursa olsun, bir bireyin sosyal yeri ilk olarak bir aile üyesi olarak hesaba katılmıştır. Bu durum aile şekli ne olursa olsun, özellikle kadınlar için belirleyici olmuştur. Doğumdan itibaren her aşamada ve evlendikten sonra da kadınların sosyal ağlarının ve dinî ve sosyal davranış konusundaki eğitimlerinin kaynağı ailedir. Dolayısıyla aile kadınların çok büyük bir kısmının temel eğitimlerini aldıkları ilk eğitim kurumu sayılmaktadır. Aile ilişkileri, hane içinde ve ötesinde kimliğin anahtarı durumundaydı.⁷⁶

Aile, evlilik, boşanma ve ölüm gibi olguların döndüğü çevredir.⁷⁷ İdeal olarak, Osmanlı ailesi ebeveyn ile evli olmayan çocuklardan, evli ve bekar çocuklar, çeşitli eşler, bakire halalar ve yetim yeğenlerden oluşan karmaşık çok kuşaklı düzenlemelere doğru büyümüştür. Elbette kimi yaşlı veya daha önceden evli durumunda olan kadınlar kendi başlarına da yaşayabilmekteydiler, ancak bunların sayısı toplumda oldukça azdı. Reşit olmayan çocukların durumlarına ilişkin mahkeme kararları, hane halkının esnekliğine dair bol miktarda kanıt sunmaktadır. Çocukların velayeti konusundaki anlaşmazlıklarda mahkeme, hane halkı oluşumlarını doğrulamak için değil, çocukların bakıcılarının olmasını sağlamak için hareket etmiştir. İslam Hukuku erkek soyundan gelen erkekleri tercih eder ve öksüzlerin velâyeti için dededen başlayarak bir sıralama getirir.⁷⁸ Ancak yargıçlar, kadınlar tarafından önerilen normatif olmayan düzenlemeleri de sıklıkla onaylamışlardır. Meriwether'in XVIII. yüzyılda Halep'le ilgili bir araştırmasında belirttiği gibi, anneler, anneanneler ve halalar erkek önceliğine rağmen yarıdan fazla olayda velâyet hakkı sahibi olarak adlandırılmıştır. Bu konuyla ilgili

⁷⁵ Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayi 1913–1915 İstatistikleri*, İstanbul: Hil Yayınları, 1984, s. 64.

⁷⁶ Ökçün, a.g.e. s. 69.

⁷⁷ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982, s. 196.

⁷⁸ Mete Tapan, *Türkiye'de Uygarlık, Bayındırlık, Kentleşme ve Atatürk, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul: Dr. Nejat R Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1986, s. 406.

kararlar, baba öldüğünde veya başka bir neden gerçekleştirildiğinde alınmıştır. Bununla birlikte kararların pek çoğu erkeklerin veli olmak bakımından müsait olmalarına rağmen gerçekleşmiştir. Yakın bir ana soylu akraba ile daha uzak bir babasoylu arasında seçim yapıldığında ve söz konusu kadın kendini uygun bir kişi olarak sunduğunda, yargıçlar ana soylu tarafı çocuğun çıkarları için daha iyi bir tercih olarak kabul etmişlerdir.⁷⁹

2.5. Osmanlı Modernizasyonu

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme, İmparatorluğun askerî yenilgi ve toprak kayıplarının sonucu olarak bazı radikal önlemler bulma zorunluluğunun bir sonucudur. Tanzimat Fermanı yasama, yönetim ve eğitim alanlarında bir dizi reform başlatmıştır. 1839'dan itibaren yapılan tüm reformlar siyasî ve sosyal hayatta önemli bir değişime işaret ederlerken, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinin ardında yatan sebeplerin tartışmalarını da alevlendirmiştir. Yenilik hareketlerinde bir yanda Fransız Devrimi'nin getirdiği özgürlük, eşitlik gibi fikirlerden yana olan ve laik bir devletin yaratılması için modernleşmenin önemini vurgulayan kesim, diğer tarafta ise daha muhafazakâr kesim karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰

Kadın konusu, Tanzimat Dönemi'nin ilk dönemlerinden itibaren modernleşme bağlamında tartışılmıştır. Kadının statüsü toplumun modernitesinin önemli bir kriteri haline gelmiştir. Kadınların içinde bulunduğu koşullar geri kalmışlığın yansımaları olarak ele alınmıştır. Nitekim, kadınların özgürleşmesi, sembolik olarak geri kalmışlıktan kurtulmanın temel noktası olarak kabul edilmiştir. 1839 ve 1876 yılları arasında kadının statüsüne ilişkin farklı reformlar dikkat çekmektedir. Örneğin, 1858'de çıkartılan Arazi Kanunnamesi ile kadınların miras hakları genişletilmiş ve pekiştirilmiştir.⁸¹ 1854 ve 1857'de yayınlanan imparatorluk fermanları kadın köleliğini yasaklanmıştır.⁸² Bunlar kadının statüsü ile ilgili önemli adımlardır, ancak en önemli gelişmeler eğitim alanında yaşanmıştır. Kadının ikincil rolü toplumsal geriliğin bir nedeni olarak görüldüğünden, modern eş ve iyi annelerin yetiştirilebilmesinin önemi

⁷⁹ Meryem Tekin Epik, Özal Çiçek, Selin Altay, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rollerini”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C.XVII, S. XXXVIII (2017), ss. 35-38.

⁸⁰ Mürşide Şimşek, “Osmanlı Yönetim Anlayışındaki Dönüşüme Osmanlı Anayasal Belgelerinden Kısa Bir Bakış”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXIV, S. I (2022), s. 1-20.

⁸¹ Altınbaş, a.g.m., s. 464.

⁸² Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s. 272.

anlaşılmıştır. Gerçekten de, kadınların o dönemde iyi bir eğitim almalarına ihtiyaç vardı, çünkü anneler çocuklarının zihinsel gelişimini ve ulusun gelecek nesillerini şekillendirmekten sorumluydular.

1908'de II. Meşrutiyet ile birlikte kadının toplumsal konumu ve kurtuluşu, üç ideolojik konumun ana bileşenleri olarak ele alınmaya başlanmıştır. Göle'nin de belirttiği gibi, İmparatorluğun yeniden ayağa kalkabilmesi için ideolojik temelleri birbirinden farklı üç eğilim ortaya çıkmıştır: Bunlar, “Batıcı”, “İslamcı” ve “Türkçü” düşüncelerdir.⁸³

Dönemin ideolojik hareketlerinin modernizme yönelme sınırlarını belirlemede kadın sorunu belirleyici olmuştur. Batıcılar için kadının statüsü toplumun gelişiminin temel noktasıydı. Bu açıdan gelecek nesillerin iyiliği için kadınların eğitilmesi ve aydınlatılması şarttı. Görücü usulü evlilikler, çok eşlilik, cinsiyet ayrımı kadınların özgürleşmesinin önündeki en büyük engeller olarak görülüyordu. Batıcıların aksine İslâmcı görüş, toplumun ahlakî değerlerini simgeleyen kadının ahlakî saflığının korunabilmesi için dinî kanunların önemini vurgulamıştır. İslâmcılar batılılaşma sürecinin birçok yeniliğine saldırmış, özellikle kadınların toplumun namusunu temsil ettiği düşüncesiyle, kadınların kamusal yaşama katılmasına karşı çıkmıştır. Batıcılar için kadının toplumsal katılımının medenî bir hayatın önemli bir göstergesi ve önkoşulu olduğunu söylemek mümkündür; ancak İslâmcılar geleneklerin ve dolayısıyla ahlâkın korunabilmesinin ancak kadının erdemlerinin garanti altına alınabilmesiyle mümkün olabileceğini savunmuşlardır.⁸⁴

Meşrutiyet döneminde başlayan Türkçülük hareketi ise, Batı medeniyeti ile millî kültür arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Ziya Gökalp, Türkçü hareketin temel özelliklerinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Gökalp'in medeniyet ve kültür kavramlarını birbirinden ayırması, kadınların bir yandan kültürün taşıyıcısı ve koruyucusu olmasını gerektirmiş, bir yandan da kadınların medeniyetin aktarıcıları olduğu gerçeğini vurgulamıştır. Millî kültür tartışmasında Gökalp kadın ve erkeğin eşit olduğunu savunduğu İslâm öncesi toplumlara geri dönmenin gerekliliğine değinmiştir. Yazara göre, İslâm öncesi Türk toplumları kadın erkek eşitliği üzerine kurulmuştu ve tek eşli evlilikler esastı. İlkel toplumlarda inanç dünyası bakımından büyü ve din olmak

⁸³ Altınbaş, a.g.m., s. 472.

⁸⁴ Emel Zeliha Cihan, “Modernleşme ve Kadın”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.VIII, S. I (2018), ss. 269-280.

üzere iki önemli kurum dikkat çekmekteydi. Eski Orta Asya Türk toplumlarında büyü dünyasına kadınlar, din dünyasına da erkekler hakimdi. Her iki kuruma da verilen eşit değer kadın erkek eşitliğinin tanınmasını doğal olarak kolaylaştırmıştır. Gökalp'e göre, Batı medeniyetini Türk geçmişiyle uyumlu hale getirmek için sihir yani "medeniyet" kavramı ortaya çıkmış, bu sebeple de Tanzimat Dönemi'nde kadınlar eskiye göre daha yüksek bir statü kazanmaya başlamışlardır. Gökalp'in düşüncesinde "aile" toplumun temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmiş ve bu açıdan kadın, ailenin temelini oluşturan kişi olarak öne çıkarılmıştır.⁸⁵

Sözü edilen üç ideolojik görüş de kadın sorununu İmparatorluğun restorasyonunu destekleyen ideolojik temellerinin bir bileşeni olarak ele almış gözükmektedir. Bu görüşlerden hiçbiri kadın meselesini kadının kurtuluşu olarak kabul etmemiş, aksine kadınları 'ideolojik tartışmalarının malzemesi olarak kullanmıştır. Bu fikirlerin iki ortak özelliği dikkat çekmektedir: Birincisi, hepsinin de kadınları "projelerinin bir nesnesi" olarak görmeleri, ikincisi ise kadınları kamusal yaşam içinde görünür olmaya motive etseler de, hepsinin de kadını aile içinde tanımlamış olmalarıdır.⁸⁶

2.6.Reform Döneminde Kadının Yükselen Statüsü: Eğitim ve Sanat

Cumhuriyet dönemi çağdaş sanatının temellerini daha iyi kavrayabilmek için mutlaka bakılması gereken zemin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kültür ve sanat alanında ortaya atılan çağdaşlaşma fikirleridir. Özellikle 1900'lü yıllarla birlikte başlayan süreçte hemen her alanda Batı fikirlerinden etkilenme anlayışı kültür ve sanat alanını da büyük bir dönüşüme sürüklemiştir. Bu dönüşümün sanatçılar eliyle desteklenmesi ve Avrupa'ya öğrenci göndermek de dahil olmak üzere fiilî uygulamalarla desteklenmesi, Cumhuriyet dönemi çağdaş sanatının temsilcilerini de yetiştirecek bir oluşumun gerçekleşmesine imkân sağlanmıştır.

Kültür ve sanat alanındaki dönüşümünün yüksek seviyede gerçekleşmesinin en önemli sebeplerinden biri maddî açıdan iyi durumdeki ebeveynlerin çocuklarını destekleyen girişimleridir. Öyle ki, ebeveynler dönemin ruhuna uygun olarak

⁸⁵ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, Ankara: Ertem Matbaası, 1995, s. 226.

⁸⁶ Altınbaş, a.g.m., s. 473.

çocuklarını Avrupa'ya eğitim almaya yollamış ve aynı çocuklar ülkelerine döndüklerinde, Osmanlı'daki yeni sanat anlayışının kurucuları olmuşlardır.

Büyük dönüşümün diğer bir göstergesi ise, sanatı yüksek seviyede destekleyen şahsiyetlerin varlığıdır. Bu isimler arasında “tam bir Osmanlı aydını” şeklinde nitelendirilen Osman Hamdi Bey'in adının zikredilmesi özellikle gerekmektedir. Zengin ve yüksek bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Osman Hamdi Bey bürokrat, arkeolog, yazar ve ressam olarak birçok alanda ülkesine hizmet vermiş bir entelektüel olarak sanatı sadece kendi menziline uygulamamış, aynı zamanda ülkesine değer kazandırabilmek amacıyla adımlar da atmıştır bir. Hem Meşrutiyet öncesi dönemde hem de İttihat ve Terakki dönemlerinde yüksek bürokratik makamlarda bulunabilen nadir bir isim olarak Osman Hamdi Bey, Osmanlı Devleti'nde adeta karmaşık bir yığın halinde duran müzecilik anlayışını sistemli bir hale getirmiş ve Avrupa müzeciliğiyle yarışan bir müze yapısını İstanbul Arkeoloji Müzesi zemininde inşa etmiştir. Bununla yetinmeyen Osman Hamdi Bey, özellikle gelecek nesillerde sanatın yerleşmesi için sanat eğitimi verecek ve Cumhuriyet dönemi çağdaş sanatının en güçlü isimlerinin yetişmesine ön ayak olacak kurumların da temellerinin atılmasına çaba sarfetmiştir. Avrupa'ya sanat eğitimi almak için gönderilen gençlerin ülkelerine döndüklerinde eğitimlerini devam ettirmeleri için Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılmasında büyük emeği olan Osman Hamdi Bey kurumun kurucu müdürü olarak mektepte işlenecek derslerden müfredat içeriklerine, eğitim verecek hocaların seçiminden mektep sonrası desteğe kadar birçok konuyla bizzat ilgilenmiştir. Özellikle resim alanında birçok önemli ismin yetişmesini sağlayan Sanayi-i Nefise Mektebi aynı zamanda kadınların sanat alanına giriş yapmasına da ön ayak olmuştur.⁸⁷

Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan çağdaşlaşma adımları kadınların yavaş da olsa toplumsal konularda ön plana çıkmaya başladıkları bir dönemi meydana getirmiştir. Özellikle zengin ve varlıklı aileler kız çocuklarını Avrupa'ya eğitim almaya göndermiş ve böylece Türk çağdaşlaşmasındaki ilk sivil adımlar başarıyla atılmıştır.⁸⁸

Avrupa'ya eğitim almaya giden gençlerin ülkelerine döndüklerinde Sanayi-i Nefise Mektebi başta olmak üzere çeşitli dallarda eğitim veren bazı kurumlarda, sağlam

⁸⁷ Hüner Tuncer, “Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bu Günkü Durumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VI, S. 16 (1989), s. 164.

⁸⁸ Tezel, a.g.e., s. 1.

ve gerçekçi bir eğitim mantığıyla yetişmeleri, onların Türk sanat tarihinde önemli birer değer olmalarına imkân sağlamıştır.

Türk musikisine dair temel kaynaklar incelendiğinde, bu kaynaklar genelde Osmanlı müziğinin şehirlerde icra edilen tarzını anlatmaktadır ve bu kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda kadının müzikal kimliğinin önemi Osmanlı saray ve şehir hayatı içinde görsel ve yazılı belgelerle tespit edilmektedir. Osmanlı dönemi musiki hayatı içinde kadının müzikal rolünü belirleyen ve araştırmacılara ışık tutan kaynakların başında ise yazılı ve tasviri belgeler gelmektedir. Aşağıda yer alan görselde kadın bestecilerin resmedildiği görülürken, Osmanlı/Türk müzik kültürünün asıl öğelerinden ve temel kaynaklarından birinin de kadınlar olduğu dikkat çekmektedir. Kadınların müzik uygulamaları kent-saray muhitinde farklı, yerel-taşra muhitinde farklı karakterlerde karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'da kadının musiki ile resmedildiği en temel sanat eserleri minyatürlerdir. Minyatürler sarayın içerisini ve özellikle de meşk sahnelerini tasvir etmişlerdir. 15. yy. Fatih dönemine ait minyatürlerde çeng ve def çalan kadınlar, erkeklerle birlikte müzik icra etmektedir. Fatih Sultan Mehmet zamanında yaşayan Tursun Bey Fatih'in çocuklarının sünnet düğününü anlatırken cariye muganniyelerden ve çaldıkları sazlardan bahsetmiştir.

Resim 6 Osmanlı'da Besteci Kadınlar

Türk sanat tarihi alanındaki gelişmeler göz önüne alındığında, resim sanatına da büyük önem verildiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde dinî nedenlerden ötürü uzun süre çok fazla tercih edilmeyen resim çizimleri, çağdaşlaşma

adımlarında “eski geleneğe meydan okuma” mantığında ele alınmıştır. Osmanlı Devleti’nde daha çok minyatür, hat ve yaldız sanatı şeklinde kendini gösteren çizim temelli anlayışlar çağdaşlaşma dönemi sanatçıları tarafından “eski olanı dönüştürme” mantığıyla yeniden değerlendirilmişlerdir. Bu durum, dönem sanatçılarının eski geleneklere meydan okuyan kişiliklerinin yanında, Rönesans’tan beri Avrupa’da gelişen resim sanatından etkilenilmesi anlamında da oldukça yerinde bir tespit sayılabilir.⁸⁹

Kadınların sanat dalları içinde kendilerini daha çok resim ve edebiyat alanına girmelerinin nedenlerine bakıldığında, çok daha sosyolojik unsurlar ön plana çıkmaktadır. Özellikle edebiyat alanında matbaanın yavaş yavaş yerleşmeye başlaması, çıkarılan dergi ve gazeteler ile toplumun sosyal konulara daha fazla ilgi göstermeye başlaması önemli nedenlerden biri olarak gösterilebilir. Nitekim, çağdaşlaşma yolunda toplumsal dönüşümlerin başarılı şekilde yönetilmesi gerektiği görüşünün savunucuları, düşünce özgürlüğünün yerleşmesi ve yeni anlayışların topluma kazandırılması için çok sayıda gazete ve derginin çıkarılmasına ön ayak olmuşlardır. Kamusal alanda çok daha fazla yer etmek isteyen kadınlar da, köşe yazarlığı yapmak suretiyle kadınlarla ilgili konularda yazılar kaleme almışlar, böylece birçok metni bu yolla topluma kazandırmışlardır. Bu dönemde, yazar kadrosu tamamen kadınlardan oluşan birçok gazete ve dergiyle de karşı karşıya kalınmaktadır.

Kadınların sözü edilen dönemde resim alanında görülen ilk adımlarının temelinde ise, onların kamusal alana nüfuz etmeden önce ev içinde yaptıkları günlük işler önemli bir etken olarak durmaktadır. Nitekim, geçmişte çok fazla toplumsal alana girmeyen kadınlar evlerinde iğne oyası, nakış, applike ve Balıkesir pullusu gibi, onlar için resim sanatının temelini oluşturacak el işleriyle uğraşmışlardır. Türk resim sanatının kadınlar eliyle yapılan ilk eserlerine bakıldığında, bir evin penceresinden görülen manzara resimlerine sıklıkla rastlanmaktadır.⁹⁰

⁸⁹ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadın Hakları*, Ankara: Üniuersal Kitapevi, 1982, ss. 19–20.

⁹⁰ Erich Fromm, *Anaerki Toplum ve Kadın Hakları*, haz. Aydın Arıtan, İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1998, s. 17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADININ HUKUKİ STATÜSÜ VE KADIN HAKLARINDA YAŞANAN YENİLİKLER

3.1.Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Kadını

Eski Türk – Orta Asya hukuk düzeninde kadının yeri ve saygınlığına büyük değer veriliyordu. Özellikle devlet yönetimi içerisinde kadının rolü diğer çağdaş kavimlere göre çok üst seviyedeydi. Türkler'in eski dini olan Şamanizm'in de etkisiyle kadın erkekten asla düşük seviyede düşünülmemiş, aksine pek çok konuda erkek ile eşit bazen de üst derecede tutulmuştur. İlerleyen dönemlerde, özellikle Selçuklu Devleti'nde kadının gerek kültürel gerekse sosyal ilişkilerde etkinliği dikkat çekmektedir. Ancak devlet idaresi gibi siyasî konulara kadınların çok fazla dahil edilmedikleri gözlemlenmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise, özellikle kırsal bölgelerdeki kadınlar ev ekonomisine yaptıkları katkı ile ön plana çıkmışlar, kentlerde ise XV. yüzyıldan itibaren Bizans ve İran'da karşımıza çıkan harem kültürünün de etkisiyle dört duvar arasına kapalı tutulmuşlardır. Öyle ki, kent kadınlarının çoğu zaman sokağa çıkma günleri bile kısıtlandırılmıştır. Kent kadınları sadece kendilerinden çocuk sahibi olmaları beklenen, ancak çocuğu üzerinde bile hiçbir söz hakkı bulunmayan bir “meta” olarak nitelendirilmiştir.⁹¹

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ülkede yeni bir Türk kadını tipi yaratılmış, Osmanlı'nın birkaç şehir merkezinde Batılı tarzda eğitim gören ve bunu yaşamlarına aksettiren kadınlar yavaş yavaş siyasî yaşam içerisinde yer almaya başlamışlardır.

Jön Türk hareketi ile birlikte seslerini yavaş yavaş duyurmaya başlayan Türk kadını için ileriye dönük bazı adımlar atılmaya başlanmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri tarafından gerçekleştirilen çağrı ile Türk kadınının yönetim işlerinde, sağlık hizmetlerinde ve eğitim alanlarında erkekler ile birlikte çalışması resmiyete dökülmüş, üstelik kadınlar savaş nedeniyle görevlerinden ayrılmak zorunda kalan çok sayıda erkeğin işini de üstlenmeye başlamışlardır. II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinin hemen akabinde faaliyete geçen Taal-i Nisvan Cemiyeti'nin kurucusu

⁹¹ Emel Doğramacı, “Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını”, *Erdem*, C. 1, S.1 (1985), ss. 111-124.

Halide Edip Adivar, yine Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan'ın kurucusu durumundaki Nuriye Ulviye, İstanbul Telefon Şirketi'nde görev alabilmek için çabalayan ve bu çabaları sonuç veren Bedra Osman gibi bazı isimler kadın hareketleri çerçevesinde adlarını dünya tarihine yazdıran kadınlar olarak sivrilmışlerdir.

Resim 7 Halide Edip Adivar

Öğretmen, siyasetçi, akademisyen ve yazar gibi unvanlarının yanı sıra, bir sivil olmasına rağmen “onbaşı” rütbesi kazanan Halide Edip Adivar, aynı zamanda yetenekli bir hatip ve edebiyatçı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1884 yılında doğan Adivar, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden mezun olmuştur. Bu yönüyle İngiliz ve Amerikan kültürünü de fırsatını bulmuş, bunun avantajını da milli mücadelede zaman zaman kullanmıştır. Kadın haklarına ilişkin 1908 yılında yazılar yayımlayan, müfettişlik ve öğretmenlik görevlerini de yürüten Adivar, Balkan Savaşları sırasında da hastanelerde görev almıştır. 1919 yılında İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda yaptığı halkı işgale karşı koymaya cesaretlendiren ünlü konuşmasını gerçekleştirmiş ve kendinden bahsettirmeyi başarmıştır. Savaş yıllarında ülke için hayati bir öneme sahip olan Anadolu Ajansı'nın kuruluşunda da rol alarak gazetecilik yapmıştır. Kendisine Onbaşı rütbesini uygun gören kumandan Miralay Asım, Sakarya Muharebesi esnasında Halide Edip'in atını ateş hattına sürdüğü andan çok etkilenmiş ve bunun diğer askerlere cesaret

verdiğini söylemiştir. Adıvar, 1922 yılında önce Çavuş, sonra da Başçavuş rütbesine yükseltilmiş, bu şekilde astsubay statüsü kazanmıştır. 1919 senesi itibarıyla milli mücadelenin öncüleri arasında sayılan bu ünlü kişi genç cumhuriyetin ilk akademisyenlerinden birisi olarak da 1926 yılından itibaren 14 sene boyunca Oxford, Illinois, Yale, Sorbone ve Cambridge gibi üniversitelerde İngilizce konferanslar vermiştir. Ardından yurda dönüş yapan Adıvar, İstanbul Üniversitesi'nde Edebiyat Profesörü unvanıyla ders vermeye başlamıştır.⁹²

Nene Hatun'un evlatları ve torunları tarafından "Topyekun Savaş" ya da "Millî Mücadele" olarak da isimlendirilen Türk Kurtuluş Savaşı dünya tarihinde emsali görülmeyen bir mücadele olmuştur. Cephede ve cephe gerisinde analıktan eşliğe ve vatandaşlığa kadar tüm görevlerini büyük bir azimle gerçekleştiren Türk kadını, kadın hakları konusunda hem Türkiye hem de dünya tarihi açısından çok büyük bir mücadele örneği sergilemiştir. Gerçekten de, kadın hakları noktasında Türk kadınının gösterdiği çabaya, tarih çok az tanıklık etmiştir.⁹³

Resim 8 Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını

Kurtuluş Savaşı kadınıyla erkeğiyle tüm bir milletin varoluş mücadelesi olarak bilinmektedir. Kadınlar sadece cephe gerisinde değil, aynı zamanda muharip olarak da

⁹² Belgin Tarhan, "Üç Devirde Bir Muhafif: Halide Edip Adıvar'ın Perspektifinden Türkiye'de Siyasi İktidarlar ve Demokrası Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.LXXV, S. II (2020), ss. 391-408.

⁹³ Burhan Göksel, *Yaşadığımız Yüzyılda Türk Kadınının Yeri* (Yayınlanmamış Eser), Ankara, 1976.

görev olarak Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında rol oynamışlardır. Kara Fatma, Şerife Bacı, Halide Edip, Çete Ayşe, Halime Çavuş, Tayyar Rahime, Gördesli Makbule milli mücadelenin kadın kahramanlarından sadece bazılarıdır.

Resim 9 Kurtuluş Savaşı'nda Kadın

Türk Tarihindeki diğer savaşlara göre kadınların Kurtuluş Savaşı'na katılım ve katkıları daha fazla olmuştur. Bunun temel sebebi, milli mücadelenin özellikle ilk dönemlerde düzenli ordudan çok gönüllü halk kuvvetleri tarafından yürütülen bir savaş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve yeni Türk devletinin var olma mücadelesi verdiği bu savaşta halk topyekûn bir biçimde mücadeleye katılmıştır. Ayrıca Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı'nda erkek nüfusunun önemli bir bölümü cephelere sürülmüş, yüz binlercesi hayatını kaybetmiş, yüz binlercesi de sakat kalmıştı. Kurtuluş Savaşı'yla erkeklerin yeniden cepheye gitmesiyle arkada kalan erkek nüfusu çok azalmıştı. Bu durum silah ve cephane üretimi ve bunların cepheye taşınması gibi işlerde kadınların katılımını arttırmıştır. Kadınlar cephe gerisindeki askeri faaliyetlerde gerçekten önemli işler gerçekleştirmişlerdir. Silah ve cephane üretimi, askerler için yiyecek ve giyecek hazırlanması, yaralı askerlerin bakımı ve cephanenin taşınması gibi konulardaki çabalarıyla kadınlar Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük katkı sağlamışlardır. Bazı kadınlar bunun da ötesinde bilfiil çatışmalara katılarak savaşmışlardır. Ancak, düzenli orduda muharip asker olarak görev alan kadınların sayısı

oldukça sınırlı kalmıştır. Gönüllü birliklerde ve çetelerde görev yapan kadınlar ise sayıca çok daha fazladır.

Resim 10 Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını

Türk kadını Millî Mücadele'yi desteklemek için kurulan cemiyetler içerisinde de önemli roller oynamıştır. Bu dönemde, kadınlar tarafından birçok dernek kurulmuştur. Bunların en önemlilerinden biri 5 Kasım 1919 tarihinde Sivas'ta kurulan “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetidir”. Dernek birçok ilde şubeler de açarak örgütlenmiştir.

3.2.Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk olarak Türk kadınının eğitim konusunda maruz kaldığı engellerin önünün açılması hedeflenmiştir. Bunun için 1924 senesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında kadınlara harp okulları hariç her türden okula girebilme hakkı tanınmıştır.⁹⁴

⁹⁴ Orhan Bingöl, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.XVI, S. 3 (2014), s. 112.

Yeni rejim, yeni bir toplum düzeni yaratma amacıyla hareket etmiştir. Cumhuriyet rejimi temelinde toplum yapısının devlet amaçlarına uygun bir biçimde oluşturulması büyük bir önem kazanmıştır. Bu doğrultuda millî bütünlüğün sağlanması ve kurulan yeni rejime sadakat gösterilmesi çerçevesinde şu üç önemli projenin geliştirilmesi gündeme getirilmiştir:

- *Ulusal bir kimliğin oluşturulması,*
- *Çağdaş toplumlar ailesine mensup siyasî bir yapının oluşturulması,*
- *Modernleşme.*

Ulusal kimlik “Anadolu Türklüğü” olarak belirlenirken, “Laik Cumhuriyet” bunun siyasal yapısını oluşturmuştur. Öte yandan modernleşme çalışmalarına da gereken değer verilmiş, ancak bu yapılırken Osmanlı Devleti’nden iki önemli gelenek “devletçi politika” ve “sivil toplum” devralınmıştır. Yeni rejim devleti toplumun ön planına çıkarmış, toplumun yeni rejime hizmet etmesi ve ona uyum göstermesi için çaba harcamıştır.⁹⁵

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde dinî değerler yerine başka değerler konması bir gereklilik olarak öngörülmüş, yeni düşünce yapısının ancak doğru kanallar aracılığı ile iletilmesiyle kalıcılığının sağlanacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda kadın üzerinden gerçekleştirilen her gelişim ve reform hareketinin Osmanlı geleneğinden kopma adına gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Yani kadınlar, çağdaş medeniyetlerin seviyesine çıkma konusunda önemli bir basamağı oluşturmuşlardır.⁹⁶

Kadınların reform hareketlerinde önemli bir rol üstlenmesi sadece Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Nitekim, dünya tarihinde bir devletin yıkılmasını müteakip yeni kurulan rejimin kadınlara yönelik bazı reformlarda bulunması örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Böylelikle yeni kurulan devletler, eski ile bağlantılarının koparılmasında en büyük adımı kadın reformları üzerinden gerçekleştirilmiş olmaktadır.⁹⁷ Atatürk’ün kadın ile ilgili konularda savunduğu düşüncelerinin temelinde, kadını toplumsal kalkınmada anahtar görevinde görmesinin temelinde de bu

⁹⁵ Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2017, s. 120.

⁹⁶ Çaha, a.g.e., s. 122.

⁹⁷ Şirin Tekeli, *1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 40.

yatmaktadır. Atatürk toplumun yarısını oluşturan kadınlar olmadan kalkınmanın mümkün olmayacağını her vesileyle ifade etmiştir. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türk kadını ekonomik, sosyal ve kültürel hayata büyük katkılar sağlarken eşit şartlarda Türk erkeğinin yanında yer alabilmiştir. Bunun toplumdaki ilk tezahürü yukarıda da değinildiği üzere 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Hemen akabinde, 20 Nisan 1924 tarihinde Teşkilâtı-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilen değişiklikler ile de ilköğretim kız ve erkek çocuklar için zorunlu tutulmuştur. 1925 senesinde Şapka ve Kıyafet Kanunu'nun çıkarılmasıyla Türk kadını modern kıyafetler giyme hakkına sahip olmuş, ertesi yıl 1926'da kabul edilen Medenî Kanun kapsamında da boşanma ve miras hakları kadınlara erkekler ile eşit şekilde sunulmuştur.

Resim 11 Türkiye Cumhuriyeti Kadını

1930'da oy kullanma ve belediye seçimlerine aday olabilme hakkına sahip kılınan kadınlar, 1933'te muhtarlık seçimlerine katılabilme, 1934'te ise seçme ve seçilme haklarına sahip hale getirilmişlerdir. 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapan milletvekilleri içinde 18'inin kadın olmasının anlamı büyüktür.⁹⁸

I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk kadınının çok önemli görevler aldığı ve sayısız fedakarlıklarda bulunduğu bir gerçektir. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından bir fırka çatısı altında siyasal yapılanma gerçekleştirilebilirse, bunun kadınlara çok daha fazla özgürlük sunacağı bilinci oluşmuş, bu çerçevede

⁹⁸ Çaha, a.g.e., s. 139.

kadınlar tarafından İstanbul'da bir fırkanın kurulması kararı alınmıştır. “Kadın Halk Fırkası” adıyla faaliyet göstermek isteyen bu fırka, ne yazık ki Ankara tarafından onaylanmamıştır; zira o dönemde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Türkiye'yi temsil eden bir Halk Fırkası'na dönüşmek üzere olması ve cinsiyete dayalı bir fırkanın o günkü koşullara uygun olmayacağı düşünülmesi bu harekete engel teşkil etmiştir.⁹⁹

Bu başarısızlığın ardından 7 Şubat 1924 tarihinde Türk Kadınlar Birliği'nin kurulması için yeni bir tüzük hazırlanmıştır. Kadınların oy hakkı elde edebilmesine yönelik aktif bir çalışma yürüten Kadınlar Birliği 5 Aralık 1934 yılında kadınlar adına oy hakkını elde etmiştir. Böylece, kadınlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasındaki büyük desteklerinin bir nevi karşılığını da almış oluyorlardı. Sonuçta Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte çıkartılan çeşitli yasalar sayesinde Türk kadını erkeği ile eşit haklar elde etmiştir. Ancak Türk kadınının oy hakkına sahip olmasının ardından kadın hareketleri ülkede durağan bir döneme girmiş, 1935 – 1975 yılları arasında da adeta durma noktasına gelmiştir. 1980 yılı ile birlikte kadın hareketlerinin yeniden ivme kazanmaya başladığı bir gerçektir.¹⁰⁰

3.2.1. Cumhuriyetin İlânı ile Birlikte Türk Kadınının Hukukî Statüsü

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte dönemin en önemli ve en etkin kanunu olarak 1926 tarihli Türk Medenî Kanunu gösterilebilir. Bu kanun, Türk kadınlarına yönelik aşağıda yer alan şu hükümleri içermekteydi:¹⁰¹

- *Öncesinde birden fazla kadın ile evlenebilmesi mümkün olan Türk erkeği, Türk Medenî Kanunu ile birlikte artık tek bir kadın ile resmî nikah şartıyla evlenmek durumunda kalmıştır. Yaklaşık 14 asırdır hem dinî hem de sosyal bir töre olarak kabul edilen çok eşlilik bu kanunun ilgili hükmü ile sona erdirilmiştir.*

⁹⁹ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s. 461.

¹⁰⁰ Kırkpınar, a.g.e., s. 63.

¹⁰¹ Doğramacı, a.g.e, s. 115.

- *Aile kurumuna yönelik tek taraflı boşanma durumu kaldırılırken, Türk Medenî Kanunu kapsamında kadın da kocasını boşayabilme hakkını elde etmiştir.*
- *Anne ve baba, çocuklarının velâyeti ile ilgili konularda kanun önünde birbiriyle eşit olarak kabul edilmiştir.*
- *Evlenme akdinin gerçekleştirilmesine yönelik Türk Medenî Kanunu kapsamında yaş sınırlaması getirilmiştir; böylelikle kadın, daha kendisi çocukken çocuk bakma yükümlülüğünden de kurtulmuştur.*
- *Türk Medenî Kanunu kapsamında evlenmede temsil yolu kapatılmış ve evlenmede karşılıklı olarak rıza şartının bulunması gerekli görülmüştür. Böylelikle yasal yetkili önünde evlenme akdinin gerçekleştirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.*
- *Türk Medenî Kanunu ile evli kadın, kocasının rızası mecburiyeti aranmaksızın istediği zaman taşınabilme, taşınmaz mal edinebilme ve bu malları kendi üzerine kaydettirebilme hakkını kazanmıştır.*
- *Türk Medenî Kanunu kapsamında miras hakkından yararlanma ve elde edilen miras hakkını istediği şekilde kullanabilme açısından kadın ve erkek eşitliği getirilmiştir.*
- *Eski yasa düzeninde bir erkeğin şahitliğinin yanında iki kadın şahitliği gerekli kılınırken, Türk Medenî Kanunu'nun kabulü ile birlikte cinsiyet ayrımcılığı ortadan kaldırılmıştır. Tanık olarak her birey eşit sayılmıştır.*

Türk Medenî Kanunu kadın hakları ile ilgili hükümleri içeren ilk yasa olma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Kanunun çıkarıldığı sene, suçluların kimliğini tespit etmede polis çalışmalarını zorlaştırdığı düşüncesiyle Trabzon Valiliği tarafından kadınların “çarşaf” ve “peçe” kıyafetleri ile dolaşmaları yasaklanmıştır. İlgili yasağın

Trabzon ilinde hiçbir tepki yaratmaması üzerine uygulama tüm ülkeye yayılmıştır. Böylelikle Türk kadını, Türk kültürü ve örfünde yer almayan sunî örtünme mecburiyetinden de kurtulmuştur. Bu durum “Şapka Devrimi”nin kadınlar yönünden uygulanması biçiminde değerlendirilmektedir. 1933’te getirilen düzenlemeyle de Türk kadını ilk defa belediye seçimlerine katılma hakkını elde etmiştir. Çift yönlü olarak gerçekleşen bu katılımda kadınlar, hem seçilme hem de seçme hakkını birlikte kazanmıştır. Böylelikle belediye ve ihtiyar meclisleri Türk kadınlarına açık bir hale getirilmiştir. Sözü edilen yenilikler, Türk Anayasası olarak kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 10. ve 11. maddelerinde de bir revizyona gidilmesi ihtiyacını doğurmuş, böylece kadınların seçme ve seçilme hakları anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Kadınlara tanınan bu hakların ilk uygulaması 1937 senesinde gerçekleşmiş, o tarihte yapılan seçimlerde Türk kadını 18 milletvekili temsilcisi ile Türkiye Büyük Millet Meclis’i içerisinde yer edinmiştir.¹⁰²

Resim 12 Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkı

Cumhuriyet’in ilâmı ile birlikte yaşanan yenilikler sadece Türk kadını ile sınırlı olmamış, ülkenin kurulu bulunduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısını da radikal bir değişime zorlamıştır. Sadece on yıl gibi kısa bir sürede yaşanan değişim aslında tüm Türk milletine duyulan güven ve inancın bir sonucu olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bağımsızlık mücadelesi veren ve kadın hakları mücadelesine soyunan tüm devletlerin Atatürk’ü kendileri için bir lider olarak görmeleri boşuna değildir. Unutulmamalıdır ki tarihte hiçbir ülkede, hiçbir lider kadın hakları hususunda Atatürk

¹⁰² Doğramacı, a.g.e., s. 43.

kadar ileri görüşlü olmamış ve onların menfaatlerini koruyucu bir mücadele vermemiştir.¹⁰³

Yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak girebilen Türk kadını artık, Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde söz sahibi olma hakkını da elde etmiş oluyordu.

Resim 13 İlk Türk Kadın Milletvekilleri

Seçimlerin ardından gerçekleştirilen ilk toplantıda Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Atatürk daha önceki dönemlerde kullanılan “Efendiler” ya da “Baylar” sözleri yerine “Bayanlar ve Baylar” hitabetini gerçekleştirilmiştir. Meclis içerisinde kadınların da yer alması ile birlikte zaman zaman kadınların durumlarına ilişkin bazı yasal değişikliklere gidilmesi normal bir hal almaya başlamıştır.¹⁰⁴

3.2.2. Cumhuriyet'in İlânı ile Birlikte Türk Kadınının Eğitim Hakları

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde ilk devlet okullarının kurulması yolunda 1847'de bir adım atılmış, kız çocuklarının bu haktan yararlanmaları ve örgün eğitime dahil olmaları ise 1869'da çıkarılan Umumiye Nizamnamesi ile

¹⁰³ Ayşe Afet İnan, *Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul: MEB Basımevi, 1968, s. 75.

¹⁰⁴ Toprak, a.g.e., s. 463.

gerçekleştirilmiştir. Bu yasal düzenleme ile birlikte ilköğretim tüm çocuklar için zorunlu hale getirilmiştir. Öte yandan, kız çocuklarına özel rüştiyelerin açılması ve yine kız çocuklarına yönelik muallim mekteplerinin kurulmasına ilişkin hükümler de dikkat çekmektedir.¹⁰⁵

1927 senesinde kız ve erkek çocuklarının eşit biçimde eğitim görecekları ilköğretim okulları faaliyete geçmiş, bu okulları aynı yıl ortaöğretim okulları izlemiş ve sonuçta harp okulları haricindeki tüm orta öğretim kurumlarında karma eğitim düzenine geçilmiştir. Gerçekleştirilen radikal değişikliklerle örgün eğitimde kadınlara tanınan hakların devamlı olarak gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır; ancak, eğitim alma oranları göz önünde bulundurulduğunda kadınların erkeklere oranla daha alt seviyede kaldıkları da vurgulanmalıdır.¹⁰⁶

3.2.3. Cumhuriyetin İlânı ile Birlikte Türk Kadınının Sosyal Hayat İçerisindeki Yeri

Cumhuriyetin ilânı sonrasında Türk kadınının sosyal hayata katılımının özellikle şehirlerde inanılmaz bir değişime uğradığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. 1908’li senelerde Halide Edip Adıvar’ın kurduğu bir dernek sayesinde sosyal hayat içerisinde sesini duyurmaya çalışan Türk kadını, 1920’lerde sahnelerde ve 1933’ten sonra da Belediye meclislerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde boy göstermeye başlamıştır. Eğitim kurumları kız öğrenciler ile tanışırken, tüm meslek kollarında kadın sayısı her geçen gün artma eğilimi göstermiştir.

¹⁰⁵ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara: MEB Basımevi, 1974, s. 26.

¹⁰⁶ Unat, a.g.e., s. 27.

Resim 14 Cumhuriyet Dönemi'nde Kız Öğrenciler

Ağır sanayiden ticarete, tarıma, sanata ve bilime kadar tüm temel konularda kadının katkısı önemli bir noktaya ulaşmıştır. Ancak, toplumun içindeki köylü ve kentli ayrımının minimize edilememesi kadının içinde yaşadığı topluma katkılarının artırılabilmesi önünde önemli bir engel oluşturmuştur. Bu açıdan Türk kadınının kendini her kulvarda geliştirebilecek bir desteğe ihtiyacının olduğu tartışmasız bir gerçektir. Şu durumda kadın sadece, nüfus üretme kabiliyeti açısından ele alınamaz, alınmamalıdır. Onun diğer tüm yaratıcı ve üretici nitelikleri ortaya konmalı, bu uğurda kendisini sürekli biçimde yenilemesi ve geliştirmesi yönünde adımlar atılmalıdır.

3.3.1980 Sonrasında Türk Kadını

1980'li senelerde devlet ekonomik açıdan alt yapı hizmetlerini, siyasî açıdan ise temel hak ve özgürlükleri sağlama doğrultusunda politikalar izlemeye başlamıştır. Sözü edilen dönemde yaşanan modernleşme çizgisinde ulusal kimlik ve dayanışma gibi kavramlar önemlerini yitirirlerken, insan hakları, etnik ve dini haklar ile kadın hakları konularında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu kavramlar devlet tarafından değil toplum tarafından gündeme getirilmiştir. Şüphesiz, adı geçen konuların her birini ortaya çıkaran, tartışılmasında rol oynayan ve her birini savunan değişik grupların

varlığından söz edilebilir. İşte devlet politikalarına yön vermeye çalışan gruplardan birisi de feminist kadınlar tarafından oluşturulmuştur.¹⁰⁷

Feminizm bilincinin ve farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmalar yapan grupların temeli 1980 Askerî Darbesi'nden sonra 1982'de atılmış, darbeye karşı oluşturulan demokratik muhalefet bu hareketin öncülüğünü üstlenmiştir. Bir yandan darbe karşıtı fikirleriyle kendisini gösteren grup, bir yandan da demokratikleşme adına önemli faaliyetler yürütmüştür. Bu açıdan hareketin toplumun demokratikleşme çabalarında önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Resim 15 1980'lerde Feminist Hareket

Kadın eylemleri bakımından toplumda önemli bir yer edinen YAZKO, 1980'lerden 1990'lara kadar başta İstanbul ve Ankara olmak üzere çok sayıda şehirde faaliyetlerde bulunmuş ve eylemler gerçekleştirmiştir. Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen sempozyumda feminizm ilk kez kamuoyu önünde savunulmaya başlanmıştır. 1983'te Somut Dergisi tarafından feminist kadın sayfası açılmış, 1984'te ise İstanbul'da kurulan Kadın Çevresi Kitap Klübü 1996 yılında Türkiye tarafından da onaylanan CEDAW (Kadınlara Karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) çerçevesinde bir imza kampanyası düzenlemiştir. Gerçekleştirilen imza kampanyası kadınlara yönelik şiddetin kınanması açısından etkili olmuş, bu doğrultuda gerçekleştirilebilecek kimi eylemler için kampanyalar düzenlenmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Çaha, a.g.e., ss. 164-165.

¹⁰⁸ Tekeli, a.g.e., s. 333.

1980'li yıllarda kadın grupları tarafından üzerinde durulan önemli konulardan biri de aile içi şiddet sorunudur. 4 Nisan 1987'de verilen bir mahkeme kararına bir tepki olarak 17 Mayıs 1987'de şiddete karşı geniş katılımlı bir eylem düzenlenmiş, bu eylemde 140 bin kadın yer almıştır.

Aynı yıl, kadın haklarına yönelik İstanbul Kariye Müzesi bahçesinde bir şenlik düzenlenmiş, şenliğe katılan çok sayıda kadın sanatçı, yazar ve diğer meslek gruplarından insanlar arasında aile, çocuk ve cinsiyetçilik konuları üzerinde münazaralar yapılmıştır. Şenlikte elde edilen gelir "Bağır Herkes Duysun" isimli kadına şiddeti konu edinen bir kitabın yayınlanmasında kullanılmıştır.¹⁰⁹

Resim 16 17 Mayıs 1987:Kadınlar Dayağa Karşı Dayanışmaya Yürüyüşü

1988 yılında ise 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün kutlanmasına yönelik faaliyetler dikket çekmektedir. Bu faaliyetlerin bir parçası olarak, Ankara Kadın Dayanışma Grubu Tür-Ser Salonu'nda 2000 kadın katılımcının iştirakıyla bir kutlama etkinliği organize etmiştir. Ardından da, Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi'nin katkılarıyla kadına şiddet karşısındaki ilk kitlesel eylem gerçekleştirilmiştir. Bu, 1980 Darbesi sonrası izin alınarak yapılan ilk eylem olarak tarihe geçmiştir. "Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü" ismi ile gerçekleştirilen ve İstanbul/Kadıköy'de başlayan eylem ise Kaktüs ve Feminist dergilerinin kadın çalışanlarının katılımı ile düzenlenmiştir. Çankırı'da Mustafa Durmuş adlı bir hâkimin kocasının dayakları nedeniyle kendisinden

¹⁰⁹ Tekeli, a.g.e., s. 343.

boşanmak isteyen karısının açtığı davada "kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmemeli" biçimindeki ifadesi yürüyüşün temel nedenini oluşturmuş, adı geçen mitinge yaklaşık 2500 kadın katılım göstermiştir. Kadın Dayanışma Grubu tarafından, eylemin nasıl gerçekleştirildiği konusunda şu ifadeler kullanılmıştır:¹¹⁰

"8 Mart'ta, Ankara'da bir Kadın Şenliği düzenlemeye karar verdiğimizde amacımız kadınların bir araya gelip seslerini duyurabildikleri, sorunlarıyla birlikte kadın olmanın kıvancını da paylaşabildikleri bir toplantı yapmaktı. Bu yüzden, çeşitli gösterileri "izlemeye" dayanan bir program hazırlamak yerine, herkesin aktif bir şekilde katıldığı, tartışabildiği yer veren canlı bir ortam yaratmayı hedefledik. Dolayısıyla, hazırlık çalışmalarımız tartışmalara başlangıç oluşturabilecek panolar ve afişler yapmak, sloganlar belirlemek, küçük bir tanıtım broşürü hazırlamak ve fotoğraf ile resim sergileri düzenlemek üzerinde yoğunlaştı. Valilikten izin alınmasından bez pankartların hazırlanıp asılmasına kadar bin bir işle uğraşmak elbette yorucu oldu, ama bu arada çok da eğlendik."

Kadına yönelik şiddetin bu denli yankı bulması üzerine 1989'da "Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı" kurulmuştur. Vakıf bugün hala faaliyetlerini sürdürmektedir.

1990'lı yılların başlarında, kadın sorunlarının dile getirildiği çok sayıda kadın dergisi de yayın hayatına başlamıştır. Bunlardan 1994 yılında yayınlanan "Cımbız" isimli bir dergide feminizmin bireysel bir kavram olduğuna dair bir yazı çıkmış, yazıda erkeklere göre dizayn edilmiş bir dünyada kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının çok zor olacağı belirtilmiş, o nedenle de erkek değerlerini tamamen reddetmeden kadın değerlerini gün yüzüne çıkarmanın daha doğru bir yol olduğu savunulmuştur. Bu düşünce tarzı, haklarını savunmak adına kadınların bir araya gelerek kendilerine yakın buldukları kadın gruplarına katılmalarının da itici gücü olmuştur.¹¹¹

Şu durumda, bazıları uzun ömürlü olmasa bile ilgili dönemde yayınlanan dergilerin feminizm bilincinin yayılmasında önemli bir rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Böylece Türk kadını, feminizm hareketi açısından oldukça suskun geçen

¹¹⁰ Tekeli, a.g.e., s. 348.

¹¹¹ Nurten Kara, "80 ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler", *Kadın Çalışmaları Dergisi*, C.I, S. III (2006), s. 17.

1935-1965 döneminden sonra giderek aktif bir rol almaya başladığı feminizm akımını ciddi şekilde ileri seviyelere götürmüştür denilebilir.

3.4.1980 Sonrası Süreçte Türkiye’de Kadın Hakları

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin şekillenmeye başladığı 1980 sonrası dönemde kadın haklarına yönelik çalışmalarda bir yoğunlaşma dikkat çekmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de kadın hakları, Avrupa Birliği müzakere süreci kapsamında gerçekleştirilen kadın hakları çalışmaları ve Avrupa Sosyal Şartı’nda kadın haklarına yönelik kabul edilen maddelere uyum kapsamında yapılan anayasal düzenlemeler ve onaylanan yönetmelikler ele alınacaktır.

3.4.1. Türkiye’de Kadın Haklarına Yönelik Anayasal Düzenlemeler: 1982 Anayasası

3.4.1.1.Kanun Önünde Kadın – Erkek Eşitliği

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10.maddesi “Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” ifadesine yer vermiştir. İlgili madde hükmü kadın ve erkeğin her şartta eşit olduğu gerçeğine özellikle vurgu yaparak cinsiyet ayrımcılığına son verildiğini göstermiştir.¹¹²

3.4.1.2. Sosyo-Ekonomik Haklar ve Ödevler

1982 Anayasası’nın 3.bölümünde yer alan “Sosyal ve Ekonomik Hak ve Ödevler” Ailenin Korunması Kanunu hükümleri çerçevesinde güvence altına alınmışlardır. Anayasa’nın 41.maddesi “Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” hükmünü getirirken, 42.maddede ise ilköğretimin kız ve erkek çocuklar için yasal bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Kız çocuğunu okula göndermek istemeyen ailelerin belirli bir yaptırıma tabi tutulmaları caydırıcı olarak düşünülmüş ve kız çocuklarının eğitim alması zorunlu hale getirilmiştir. Bu hükümlerle, Avrupa Birliği

¹¹² Tekeli, a.g.e., s. 349.

kapsamında Türkiye’den beklenen kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında önemli bir adım atılmıştır.

3.4.1.3.Uluslararası Anlaşmalarda Yer Alma

Türkiye usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulan uluslararası anlaşma hükümlerine uyum sağlayacağına dair uluslararası kamuoyuna taahhütte bulunmuştur. Konu ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi’ne aykırılık iddiası ile başvurulması mümkün değildir.¹¹³

3.4.1.4.Yeni Türk Medenî Kanunu’nda Yapılan Düzenlemeler

Yeni Türk Medenî Kanunu 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun’da kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik önemli yenilikler dikkat çekmektedir:

- *Eski Medenî Kanun içerisinde yer alan “Ailenin reisi kocadır” hükmü kaldırılmış, onun yerine evlilik birliğinin eşler tarafından yürütülmesi temelinde bir hüküm kabul edilmiştir. Bu Maddeyle aile içinde doğrudan erkek egemenliği son bulmuş, kadının da bu alanda en az erkek kadar söz sahibi olduğu belirtilmiştir.*
- *Eski kanun dahilinde evlilik birliğinin temsil hakkı bazı durumlar dışında kocaya ait iken, yeni kanunla evlilik birliğinin temsili eşlerin ikisine de verilmiştir.*
- *Eski kanunda ev seçimini kocanın yapmasına yönelik hüküm de değişikliğe uğramıştır. Yeni kanun eşlerin oturacakları evi birlikte seçmeleri doğrultusunda bir hüküm getirilmiştir.*

¹¹³ Servet Armağan, “1982 Anayasası’nda Uluslararası Antlaşmaların İmzalanması ve Onaylanması Sistemi”, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/armagan.pdf (16.03.2023).

- 1997 yılında kabul edilen kadına önceki soyadını kocasının soyadından önce gelecek şekilde kullanabilme hakkı, yeni yasada da aynı şekilde kabul görmüştür.
- Yeni Medenî Kanun hükümlerine göre, eşlerden biri meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Bu düzenlemeyle eşlerin mesleklerini diğer eşten izin almadan da sürdürebilmesi sağlanmıştır.
- Yeni kanun, vesayeti kabul yükümlülüğünü sadece koca için öngören maddeyi kadın-erkek eşitliğini zedelediği için tamamen kaldırmıştır.
- 2002 tarihli yeni kanunda, mirasın taksimi konusunda tereke malları arasında yer alan ve ekonomik bütünlüğü bozulmaması gereken tarımsal taşınmazların hangi mirasçıya devredileceği konusunda, erkek çocuklara kızlara nazaran öncelik tanıyan eski hükme yer verilmemiştir.
- Daha önce evlenme için müracaat yeri, erkeğin oturduğu yerin evlendirme memurluğu iken, yeni kanun hükümlerine göre kadın ya da erkeğin oturduğu yerdeki evlendirme memurluğu tercih edebilecektir.¹¹⁴

Sözü edilen değişikliklerin Avrupa Birliği sürecine girilmesiyle birlikte yasalarda mevcut erkeğin hâkim konumunu ortadan kaldırmaya yönelik olması dikkat çekicidir. Bu sayede kadın ve erkekler arasındaki eşitlik her konuda sağlanmaya çalışılmıştır. Kadın oturduğu yerden iş yerine kadar hemen her konuda kendisi ile ilgili belirlemeleri yapabilecek, hatta kızlık soyadını da evlilik ile kazanacağı soyadından önce kullanabilecekti. Medenî Kanun'un bu düzenlemesi ile kadınları yüz yıllardır geri plânda bırakan düşünce biçimi yıkılmış, Avrupa Birliği mevzuatına yakın çağdaş hükümler uygulanır hale gelmiştir.¹¹⁵

¹¹⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=6248&P5=B&page1=51&page2=51 (16.03.2023).

¹¹⁵ Songül Sallan Gül, Toplumsal Cinsiyet, *Sosyolojiye Giriş*, ed. Muammer Tuna, Ankara: Detay Yayıncılık, 2012, s. 237 vd.

3.4.1.5. Türk Ceza Kanunu Kapsamında Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Kadın haklarının korunmasına yönelik Türk Ceza Kanunu'nda da önemli değişiklikler yapılmış, bu amaçla çağın gereklerine uygun bazı hükümler getirilmiştir. Örneğin, cinsel tacize uğrayan kadın ve kız çocuklarına yönelik eski kanunda yer alan farklı uygulamalara son verilmiş, eşe karşı işlenen cinsel suçlarda da soruşturma ve kovuşturma mağdurun şikayetine bağlı tutulmuştur. Eski Türk Ceza Kanunu'na göre tacizde bulunan fail kız ve kadınlara cinsel saldırıda bulunduğu ya da onları kaçırdığında “etkili pişmanlık”tan yararlanabiliyor, madur ile evlenmeyi kabul etmesi durumunda aldığı 5 yıllık hapis cezası da erteleniyordu. Uygulamada büyük tepki çeken bu adaletsiz hüküm 2004 yılında Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde Türk Ceza Kanunu'ndan çıkarılmıştır.¹¹⁶

3.4.1.6. Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Koşulları ile Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik

Hamile ve emziren kadınların çalışma koşullarını, çalışma şartlarının neler olduğunu ve izin sürelerini düzenleyen “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda işveren, çalışanın fiziksel ve ruhsal risklerine dikkat etmekle yükümlü kılınmıştır.

Yönetmeliğe göre, hamile işçilerin doğumdan önce ve sonra sekiz hafta olmak üzere toplamda 16 haftalık izni olacağı hükme bağlanmıştır.¹¹⁷

Yine aynı yönetmelikte, doğum yapmış bir çalışanın doğumdan sonraki sekiz haftalık süreci dolana kadar gece çalışmasına yasak getirilmiştir. Aynı yasak emziren kadınlar açısından altı aylık emzirme süresinin bitimine kadar geçerli olacaktır.

¹¹⁶ <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0328.pdf> (16.03.2023).

¹¹⁷ Gökçe Tüylüoğlu, Gülgün Küçükören (haz.), *100 Konuda Avrupa Birliği'nin Günlük Hayatımıza Etkileri*, Ankara: Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı, 2010, s. 23.

3.5.Türkiye’de Çalışma Mevzuatında Kadın Hakları Konusunda Yapılması Beklenen Düzenlemeler

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı’nda yapılan çalışmalar neticesinde kadın hakları bakımından alınması gereken önlemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Başbakanlığa bağlı olarak 1989 yılında kurulmuş bulunan “Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü” cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi için yoğun bir mesai harcamış, çalışmalarının bir kısmı da yasa tasarısı haline getirilmiştir.

Konuyla ilgili olarak Genel Müdürlüğün önemle üzerinde durduğu düzenlemeler şöyle sıralanabilmektedir:¹¹⁸

- *Anayasa’nın 10. maddesinde belirtilen: “Herkes dil, din, cinsiyet, yaş, dinî inanç vs. bakımından ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir” hükmü kadın erkek eşitliğini sağlamada yeterli değildir. Yasal düzenlemelerin yapılmasından başka somut bazı adımların da ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan, kadınlar için bazı özel önlemlerin alınması da kaçınılmazdır.*
- *“Ebeveyn İzni” konusunda gerekli müessesenin oluşturulması gerekmektedir.*
- *Ücretli izin sonrasında 4,5 aylık bir süre için geçerli olan günde 1,5 saatlik süt izni hakkının tüm iş mevzuatı ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu hükümleriyle birbirine uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.*
- *Tüm işyerlerinde emzirme odası ve kreş açma yükümlülüğü yerine getirilirken kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın çalışan sayısının dikkate alınması zorunludur.*
- *İş yaşamında kadın ve erkekler için fırsat eşitliğini sağlamaya dönük çalışmalar artırılarak sürdürülmelidir.*

¹¹⁸ Meryem Dinç, *Çalışma Hayatındaki Kadın ile İlgili Hukuki Düzenlemeler*, Ankara: Kamu İş Verenleri Sendikası, C.VI, S. III (2000), ss. 15-17.

- *657 sayılı Kanuna tabi olarak çalışan erkeklerin askerlik sürelerinin intibaklarında dikkate alınması gibi, kadın çalışanların da doğuma ilişkin yasal ücretli ve ücretsiz izin süreleri intibaklarında göz önünde bulundurulmalıdır.*
- *Kadın istihdamı için önemli bir yere sahip olan kısmî zamanlı çalışma, evde çalışma gibi esnek çalışma biçimleri yasal düzenlemeye kavuşturulmalıdır.*

3.6.Türkiye'de Kadın ve Aile Politikalarının Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Kurum ve Kuruluşlar

3.6.1. Aile Araştırma Kurumu

Aile temeline dayanlı kurumsal düzenlemeler, özellikle aile odaklı sorunların artması neticesinde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinde aile alanında hizmet veren kurumların özellikle II.Dünya Savaşı sonrasında hızla oluşturulmaya başladığı dikkat çekmektedir. Türkiye’de ise bu amaçla kurulan Aile Araştırma Kurumu 1980’li yılların sonunda faaliyete geçmiştir.¹¹⁹

Bu kurum, aslında ülkede giderek güçlenen feminist hareketin baskılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan, CEDAW(Kadına Karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi) Sözleşmesi’nin bir gereği olarak, kadına ait politikaların gerçekleştirilebilmesi amacıyla bir kurumun oluşturulmak zorunda olması da buna eklenmelidir. Adı geçen kurum kadını muhafazakâr bir bakış ile ailenin bir ferdi olarak ele almıştır. Kurumca feminist bakış açısından biraz farklı bir biçimde ele alınan kadın, ailenin temel yapı taşı olarak kabul edilmiş, bağımsız bir birey olmanın yanında kadın, aile birliğini sağlayan bir öge olarak düşünülmüştür.¹²⁰

¹¹⁹ Gül Aktaş, “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXX, S. I (2013), ss. 53- 72.

¹²⁰ <http://saglikligun.blogspot.com.tr/2008/09/feminizm.html> (16.03.2023).

3.6.2. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Sosyal yaşamın her alanında kadının güçlendirilmesini hedefleyen politikaların geliştirilmesinden ve uygulanmasından sorumlu olan “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin korunmasında da önemli bir kurum olarak dikkat çekmektedir.¹²¹

20 Nisan 1990’da Başbakanlığa bağlı olarak faaliyete geçen bu kurum, kadınlara eşitlik sağlanması amacıyla sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasî konularda uluslararası kararların hükümetler nezdinde uygulamasını takip etmekle görevlendirilmiştir. 25 Ekim 1990 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlanan bu kurum bir süre sonra yeniden Başbakanlığa bağlanarak kadın konuları ile ilgili bir Devlet Bakanlığı emrine verilmiştir. Kurum, 13 Ekim 1993 tarihinde, daha güçlü bir yapıya kavuşturulması düşüncesiyle 514 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükmü gereği, kurulan Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı’nın ana hizmet birimlerinden biri olarak yeniden yapılandırılmıştır.¹²²

3.6.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” 23 Mart 2009’da kadın haklarının korunması, geliştirilmesi ve kadın erkek eşitliğinin sağlanmasından sorumlu bir birim olarak kurulmuştur. Komisyon üyelerinin seçiminde kadın milletvekilleri ile insan hakları konusunda uzman kişilere öncelik tanınmıştır.¹²³

Komisyonun temel görevleri kadın haklarını korumak ve geliştirmek, kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik ulusal ve uluslararası gelişmeleri izlemek, bu gelişmelerden Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni haberdar etmek, yürürlükteki yasa tasarıları ile teklif ve yönetmelikler hakkında özel politikalar geliştirmek ve talep edilmesi halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne raporlar sunmak olarak

¹²¹ Yıldız Ecevit, *Türkiye’de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi Yayınları, 2007, s. 1.

¹²² Sabite Güleç, *Kadın Girişimciliği-Karaman Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 30.

¹²³ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/index.htm> (16.03.2023).

belirlenmiştir. Öte yandan, Toplumsal sorunları çözmek, toplumu bilgilendirmek ve bilinçlendirmek ile yerel, ulusal ve uluslararası toplantı, panel ve sempozyumlar düzenlemek gibi konular da komisyonun görevleri arasında gösterilmiştir.

Komisyonun oluşturulmasında kadın örgütleri, parlamenterler, akademisyenler ve ilgili kurumlar önemli bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle 1995-1996'daki Pekin Eylem Platformu'ndan itibaren kadın örgütleri bu kurumsallaşmayı oldukça güçlü bir şekilde dile getirmiş, siyasetçiler de konuya özel bir ilgi duymaya başlamışlardır.

3.6.4. Hükümet Programlarında Kadın ve Aile Politikaları

1980'lerden itibaren küreselleşme kavramının ortaya çıkmasıyla kadın hareketleri güçlenmeye ve bilinçlenmeye başlamıştır. Bu durum şüphesiz devletin sosyal politikalarını da doğrudan etkilemiştir. 1980 sonrası hükümetlerin programlarına baktığımızda, kadın ve aile ile ilgili siyasi önerilerin daha muhafazakâr bir bakış açısıyla “aile değerlerinin korunması” ve “milli aile modeli” oluşturulması şeklinde tasarlandığını görmekteyiz. AKP iktidarında da konuyla ilgili bazı önemli yasal düzenlemeler yapılmış olsa da, atılan adımlar muhafazakâr ideolojinin kadını sadece annelik ve aile bağlamında görme arzusu nedeniyle sınırlı kalmıştır. 2013 itibariyle TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında yeterince duyarlılık geliştiremediği de özellikle vurgulanmalıdır.¹²⁴

Türkiye tarafından 2011'de imzalanan ve 2014 yılında yürürlüğe giren “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi “(İstanbul Sözleşmesi)”, kadınlar ve tüm ev içi şiddet mağdurlarını kapsamı açısından önemli bir adım sayılabilir. 2014-2018 yıllarını içeren 10. Kalkınma Planı'nda da, daha önceki kalkınma planlarında olduğu gibi kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Sözü edilen düzenlemeler ile, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesinin örgün ve yaygın eğitim

¹²⁴ Serpil Sancar, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Politığı: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler”, *Türkiye’de Kadın Çalışmaları: Bilanço 1975-2010*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 90.

sayesinde ve toplum bilincinin yükseltilmesiyle sağlanabileceğinin altı özellikle çizilmiştir.¹²⁵

3.6.5. Toplum Merkezleri

Son yıllarda değişen algıların bir sonucu olarak Türkiye’de ve dünyada yerel yönetimlerin uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu, şüphesiz sorunları yerinde tespit edip halkla birlikte çözüm üretmek, sorunları devlet, gönüllüler, kuruluşlar ve yerel halkla birlikte çözmek ve kamu yararı üretmek için etkin bir yönetim modeli olarak düşünülmüştür. Hızlı toplumsal değişim, kentleşme ve göçlerin yarattığı sorunlar nedeniyle bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumun bu sorunlarla baş edebilmesi ve bireylerin katılımcı, üretken ve bağımsız olabilmeleri amacıyla Türkiye’de 301 toplum merkezi oluşturulmuştur.

Toplum Merkezleri Yönetmeliği'nin 5. maddesi, halkevlerinin yoğun göçün yaşandığı özellikle gecekondu bölgelerinde ve ihtiyaç duyulan diğer yerlerde hizmet verebileceğini hükme bağlamıştır. Toplum merkezlerinin ortak amacı aile ve bireylerin üretkenlik ve gelişimlerini sağlamaktır. Sözü edilen kurumların aynı zamanda boş zaman etkinlikleri, sosyo-kültürel, sanatsal etkinlikler, dayanışma ve liderlik hizmetleri gibi çeşitli faaliyetlerde bulunması da hedeflenmiştir.¹²⁶

Öte yandan toplum merkezleri kadınlara yönelik çeşitli konular bazı programları da uygulamaktadır. Bu programlar özellikle eğitici nitelikte olup, toplum merkezlerinde yaşayan kadınların bilgi, beceri ve farkındalıklarını artırmaya yöneliktirler. Ayrıca kadınların anne ve eş rolleri ön planda tutularak bu çerçevede karşılaşılabilecekleri sorunların çözümüne de odaklanılmıştır. Sözü edilen programlarından biri olan “Anne-çocuk eğitim programları” çatışma çözme, grup çalışması ve bireysel çalışma konularında kimi eğitimleri içermektedir. Bu eğitimler sayesinde anne ve eş rolüne göre aile ilişkilerini düzenleme becerisi kazanmış kadının bireysel kimliği de

¹²⁵ Burhan Aykaç, *Yönetim Bilimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 263.

¹²⁶ 24106 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı Toplum Merkezleri Yönetmeliği, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1285329379-1.Sosyal_Hizmetlerde_Kademelenme.pdf (18.03.2023).

güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bahsi geçen program, kadın haklarıyla ilgili olarak düzenlenen çeşitli seminer, konferans, panel ve söyleşileri de içermektedir.¹²⁷

3.6.6. Aile Danışma Merkezleri

Aile Danışma Merkezleri, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı biçimde hizmet vermek üzere oluşturulmuşlardır. İlki 1997'de açılan ve 2012'de sayıları 49'a ulaşan aile danışma merkezleri günümüzde tüm illerde uygulamaya geçmiş durumdadır. Bu merkezler ailelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve psikolojik sorunlarla baş edebilmesi ve bu doğrultuda kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesini hedeflemiştir. Bu konulardan özellikle aile içi ve kadına karşı şiddetin önlenmesi noktasında 4320 Sayılı "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" hükümleri çerçevesinde ailelere gereken bilgi desteğinin sağlanması ve şiddete uğrayan kadınlar için sığınma evi sağlanması da kurumun önemli görevlerinden sayılmıştır.¹²⁸

Aile danışma merkezlerinde aslında uzun zaman alan çalışmalar kapsamında, sorunun niteliğine göre görüşmelere bazı ya da tüm aile bireylerinin çağrılabilirdiği görülmektedir. Görüşmeler bazen de sadece kadın taraf ile sürdürülmektedir. Çalışmaların sonunda aile bireylerinin geleceğe dönük bir karara varmaları sağlanmaktadır. Üzerinde çalışma yapılan çiftlerden birinde herhangi bir patolojik soruna (depresyon, alkol bağımlılığı ya da şiddet gibi) rastlanırsa, o kişi sağlık kuruluşlarında psikiyatri servislerine yönlendirilmektedir. Aile Danışma Merkezi Çalışma Esasları Hakkında Yönergede de merkezlerin psikolojik sorunları saptanan bireyleri işbirliği yaptıkları üniversitelerin psikiyatri servislerine ya da sağlık kuruluşlarına yönlendireceği belirtilmiştir.¹²⁹

¹²⁷<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Siddete%20Maruz%20Kalan%20Kad%C4%B1nlara%20Sunulan%20Hizmetler.pdf> (19.03.2023).

¹²⁸ Sallan Gül, a.g.e., s. 237.

¹²⁹ Sancar, a.g.e., s. 90.

SONUÇ

Türk kadınlarının Osmanlı Devleti'ndeki hukukî statüsü ve Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte kadın haklarında yaşanan gelişmelerin ele alındığı çalışmamızda, tarih boyunca Türk kadınının toplum içindeki rolüne ışık tutulmaya çalışılmıştır. Orta-Asya Türk toplumunda kadınların oldukça geniş ve eşit haklara sahip olduğu dikkat çekmektedir. Türk kadını bu dönemde devlet idaresinde de önemli yetkilere sahip olmuştur. Kağanın yanında hatun unvanı ile karşımıza çıkan Türk kadını hem siyasî hem sosyal hayatta önemli bir yere sahipti, hatta ata binip savaflara bile katılabiliyordu.

Türkler'in İslâmiyet ile tanışmasıyla kadın özgürlüğü kısıtlanmaya başlamıştır. Aslında İslâmiyet ile değil, İslam kurallarının çoğu yerde yanlış uygulanması ve değerlendirilmesi sonucu kadın haklarına ilişkin çeşitli sorunlar ortaya çıkmış, kadınlar özellikle Arap kültürünün etkisiyle ikinci sınıf insan muamelesi görmeye başlamışlardır. Osmanlı uygulamasında bu durum giderek daha da kötü bir hal almış, cinsiyet ayrımcılığı diğer toplumlar gibi belirgin biçimde topluma egemen olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Batı ile tanıştığı Tanzimat Dönemi'nde kadın hakları hususunda bazı iyileştirici adımlar atılmış, özellikle eğitim alanında kadınların imkanları genişletilmeye çalışılmıştır. Ancak, kısa süre içinde başlayan ve uzun seneler devam eden savaflar yüzünden kadın haklarına gereken önem verilememiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı ile birlikte bu konu bir nebze arka plana itilmiştir.

Ancak, Kurtuluş Savaşı yıllarında erkek nüfusunun büyük bir kısmının savaşta ölmesi sebebiyle kadınlar sosyal hayatta giderek daha fazla ön plana çıkmış ve büyük sorumluluklar üstlenmişlerdir. Cephede ve cephe gerisinde gösterdikleri büyük fedakârlıklarla Türk kadınları bağımsızlığın en büyük destekçisi olmuş ve cesaretleri ile tüm dünyaya nam salmışlardır. Bu gerçeği çok net görebilen Atatürk, Türk kadınının hakkının asla ödenmeyeceğini düşünmüştür. Bu noktadan hareketle kadınların ikinci plâna atılamayacağını her vesileyle dile getiren Atatürk, bir toplumun kalkınmasındaki en önemli rolün kadın-erkek eşitliğine dayandığını vurgulamıştır. Bu anlamda Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte gerçekleştirilen inkılâpların en önemlisi, kuşkusuz kadınların hak ettikleri siyasal ve toplumsal hakların verilmesi olmuştur. Türkler özellikle bu türden hakları kadınlarına çoğu devlete göre çok daha öncesinden tanımak suretiyle dünya tarihine geçmişlerdir.

Günümüzde, insanların karşılıklı anlayış içinde huzurla bir arada yaşamasını sağlayan tek üstünlüğün toplumda yaşayan herkesin aynı hak ve imkanlara sahip olmasından geçtiği kabul edilmektedir. Bu yüzden kadınların sosyo-ekonomik ve kültürel durumunu iyileştirmek üzere çeşitli kurumların oluşturulması ve bu kurumların toplum içinde etkili biçimde çalışmasının önemini tartışmaya bile gerek yoktur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk kadınına olan inancını her zaman koruduğu bilinirken, imkan tanınması halinde Türk kadınının her alanda ve görevde başarılı olacağını söyleyebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKSU Bora, “Feminizmin “Dalgaları: Türkiye’de Modern Siyasi Düşünce”, *Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020.
- AKSU Bora, “Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 75 (1997), ss. 85-96.
- AKTAŞ Gül, “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXX, S. I (2013), ss. 53- 72.
- AKYILMAZ Gül, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya: Gökso Matbaacılık, 2000.
- ALTINBAŞ Zehra, “Anayasalarımızda Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.V, S.14 (1989), ss. 455-466.
- ALTINDAL Aytunç, *Türkiye’de Kadın*, İstanbul: Havas Yayınları, 1977.
- ARI Kemal, *Devrim Güneş Kadar Sıcaktır*, İzmir: Burak Kitabevi, 2011.
- ARIKAN Gülay, “Tanzimat Döneminde Kadınlar”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- ARIKAN Türkan, *Atatürk’ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- ARMAĞAN Servet, “1982 Anayasası’nda Uluslararası Antlaşmaların İmzalanması ve Onaylanması Sistemi”, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/armagan.pdf (16.03.2023).
- AYDIN Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yayınları, 2012.
- AYKAÇ Burhan, *Yönetim Bilimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- BİNGÖL Orhan, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.XVI, S. 3 (2014), ss. 112-118.
- CAPORAL Bernard *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.
- CİHAN Emel Zeliha, “Modernleşme ve Kadın”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.VIII, S. I (2018), s. 269-280.
- ÇAHA Ömer, *Sivil Kadın*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2017.

- ÇAVDAR Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, Ankara: İmge Yayınları, 2008.
- DAVİS Fanny, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, .
- DE BEAUVOÏERE Simon, *Kadınlığın Kaderi*, çev. Canset Unan, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1966.
- DEMİR Fevzi, "Tarihsel Süreç İçinde Kadın Hakları ve Kadının Çalışma Hayatı İçindeki Yeri", *TÜHİS İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, C.XXI, No.4 (2008), ss. 9-12.
- DİNÇ Meryem, *Çalışma Hayatındaki Kadın ile İlgili Hukuki Düzenlemeler*, Ankara: Kamu İş Verenleri Sendikası, C.VI, S. III (2000), ss. 15-17.
- DOĞRAMACI Emel, "Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını", *Erdem*, C. 1, S.1, 1985, ss. 111-124.
- DOĞRAMACI Emel, *Türkiye'de Kadın Hakları*, Ankara: Üiversal Kitapevi, 1982.
- DOĞRAMACI Emel, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- ECEVİT Yıldız, *Türkiye'de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi Yayınları, 2007.
- ERDEM Hakan, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- FAROQHİ Suraiya, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- FROMM Erich, *Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları*, haz. Aydın Arıtan, İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1998.
- GİRİTLİ İsmet Güngör, Hasan Atilla *Günümüzde İnsan Hakları* , İstanbul: Der Yayınları, 2002, ss. 9-16.
- GOLOĞLU Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.
- GÖKALP Ziya *Türk Medeniyet Tarihi*, Ankara: Ertem Matbaası, 1995.
- GÖKSEL Burhan *Yaşadığımız Yüzyılda Türk Kadınının Yeri* (Yayınlanmamış Eser), Ankara, 1976.
- GÜLEÇ Sabite, *Kadın Girişimciliği-Karaman Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

GÜNDÜZ Ahmet, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.5, S. 5 (2012), ss. 133-134.

<http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Siddete%20Maruz%20Kalan%20Kad%C4%B1nlara%20Sunulan%20Hizmetler.pdf> (19.03.2023).

<http://saglikligun.blogspot.com.tr/2008/09/feminizm.html> (16.03.2023).

<http://www.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0328.pdf> (16.03.2023).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=6248&P5=B &page1=51&page2=51 (16.03.2023).

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/index.htm> (16.03.2023).

IŞIK Vahip “Psikanalitik Bakış Açısıyla Aile İçi Şiddet”, *Cinsiyetli Olmak*, der. Zeynep Direk, 7. Baskı, İstanbul: YKY, 2019.

İNAN Ayşe Afet, *Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul: MEB Basımevi, 1968.

İNAN Ayşe Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982.

KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, *Türkiye’de Kadın ve Eğitim: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.

KAPLAN Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

KARA Nurten, “80 ve 90’larda Türkiye’de Feminist Hareketler”, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, C.I, S. III (2006), ss. 16-42.

KAYPAK Şafak, KAHRAMAN Mehmet, “ Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.13, S.33 (2016), ss. 298-315.

KIRKPINAR Leyla, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, İzmir: Zeus Kitabevi, 2001.

KOCATÜRK Utan, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, .

KOÇER Hasan Ali, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *AÜ-Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.5, S. 1 (1972), ss. 81-124.

KORKMAZ Murat ve diğerleri, *Dünyada, Türkiye’de Kadın ve Şiddet*, Ankara: Nobel Akademik Eğitim Danışmanlık, 2015.

- KUTLU Şemsettin, *Bu Şehri İstanbul Ki*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996.
- LÉVY Noemi, TOURMARKINE Alexandre, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- NİCKEL James, Are Human Rights Utopian?, *Philosophy and Public Affairs*, C.XI, S. 3 (1982), ss. 246-264.
- OSMANAĞAOĞLU Cihan, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.LXVI, S. I (2008), ss. 109-178.
- ÖKÇÜN Gündüz, *Osmanlı Sanayi 1913–1915 İstatistikleri*, İstanbul: Hil Yayınları, 1984.
- ÖZKORKUT Nevin Önal, *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*, İstanbul: Siyasal Yayın-Dağıtım, 2009.
- PEİRCE Leslie, *Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı*, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, ss. 178-179.
- SALLAN GÜL, Songül Toplumsal Cinsiyet, *Sosyolojiye Giriş*, ed. Muammer Tuna, Ankara: Detay Yayıncılık, 2012.
- SANCAR Serpil, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Politikası: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler”, *Türkiye’de Kadın Çalışmaları: Bilanço 1975-2010*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- ŞEMSETTİN SAMİ, *Kadınlar*, Haz. İsmail Doğan, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.
- ŞİMGA Hülya, “Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın”, *Cinsiyetli Olmak*, der. Zeynep Direk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- ŞİMŞEK Mürşide, “Osmanlı Yönetim Anlayışındaki Dönüşüme Osmanlı Anayasal Belgelerinden Kısa Bir Bakış”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXIV, S. I (2022), ss. 1-20.
- TAPAN Mete, Türkiye’de Uygarlık, Bayındırlık, Kentleşme ve Atatürk, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul: Dr. Nejat R Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1986.
- TARHAN Belgin, “Üç Devirde Bir Muhalif: Halide Edip Adıvar’ın Perspektifinden Türkiye’de Siyasal İktidarlar ve Demokrasi Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.LXXV, S. II (2020), ss. 391-408.
- TAŞKIRAN Tezer, *Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Yayınları, 1973.

- TEKELİ Şirin, *1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- TEKELİ Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- TEKİN EPİK Meryem, ÇİÇEK Özal, ALTAY Selin, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rollerini”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C.XVII, S. XXXVIII (2017), ss. 35-38.
- TEZEL Sıdıka, *Atatürk ve Kadın*, Ankara: Türk Ticaret Bankası Yayınları, 1983.
- TOKU Neşet, "Hangi İnsan Hakları, Hangi İnsan Onuru?", *Sivil Toplum Dergisi*, C.IV, S. 13-14 (2006), ss. 7-15.
- TOPRAK Zafer, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- TUNA Semiha “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak”, *Fe Dergi - Feminist Eleştiri*, C.1, S.1 (2009), ss. 20-29.
- TUNCER Hüner, “Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bu Güncü Durumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VI, S. 16 (1989), ss. 164-166.
- TÜYLÜOĞLU Gökçe, KÜÇÜKÖREN Gülgün (haz.), *100 Konuda Avrupa Birliği'nin Günlük Hayatımıza Etkileri*, Ankara: Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı, 2010.
- UNAT Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara: MEB Basımevi, 1974.
- USLAN Yurdanur Ural, GÜNER Tuğba, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XIX, S. 2 (2014), ss. 309-322.
- ÜÇÖK Coşkun MUMCU Ahmet BOZKURT Gülnihal *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.
- YAKUT Esra, “Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.I, S. I (2015), ss. 1-23.
- YAMAN Melda, “Karşılıksız Ev İçi Emek: Teorik ve Politik Tartışmaların İzini Sürmek”, *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce: Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020.
- YAMANER Şerafettin, *Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özünü*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999.
- YARAMAN Ayşegül, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.

YÜKSEL-KAPTANOĞLU İlknur, “Akademide ve Kamuda Kadınlara Yönelik Şiddete Yaklaşım”, *Haritalama ve İzleme Çalışması: 2017-2020 Güncellemesi*, 2020.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı :

Doğum Yeri ve Tarihi :

Yabancı Dil :

Eğitim Durumu

Lise :

Lisans :

Yüksek Lisans :

Çalıştığı Kurum/Kurumlar :

İletişim (e-posta) :

Yayınları :